

Ethische vragen en dilemma's bij transnationale adoptie

Citation for published version (APA):

Withaecx, S. (2021). *Ethische vragen en dilemma's bij transnationale adoptie*.

Document status and date:

Published: 01/08/2021

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

DEELRAPPORT

ETHISCHE VRAGEN EN DILEMMA'S BIJ TRANSNATIONALE ADOPTIE

Auteur: Prof. Dr. Sophie Withaecx (VUB/Maastricht University)

Promotor: Prof. Dr. Gily Coene (VUB)

Augustus 2021

INHOUD

INLEIDING	1
Probleemstelling en onderzoeksvragen	1
Eigenheid van een ethisch perspectief.....	3
Methodologie	5
Terminologie.....	6
I – ETHIEK IN ADOPTIE	7
1.1 Tekortkomingen in het huidige juridische kader.....	7
1.2 De rol van ‘ras’ en cultuur	12
1.3 Open adoptie.....	16
1.4 Is adoptie een equivalent of moreel superieur alternatief voor ART?.....	18
1.5 Nieuwe profielen	19
II - ETHIEK VAN ADOPTIE: DE IMPACT VAN ONGELIJKHEID.....	22
2.1 De marktwerking van adoptie: Hoe werkt TA commodificatie van kinderen in de hand?	22
2.2 Ongelijkheid en armoede in adoptie: Welke impact heeft TA op andere kwetsbare partijen?	23
2.3 Eurocentrisme: In welke mate reflecteert adoptie ook niet-Westerse opvattingen over zorg?	24
III – RESPONS OP WANPRAKTIJKEN: ZWITSERLAND EN NEDERLAND	27
3.1 Zwitserland	27
3.2 Nederland	28
Besluit	30
BESLUIT EN AANBEVELINGEN.....	31
Prioritaire (korte termijn) aanbevelingen:	31
Secundaire (lange termijn) aanbevelingen.....	33
Referenties	35

INLEIDING

Dit deelrapport is onderdeel van een multidisciplinair onderzoek naar wanpraktijken bij transnationale adoptie, uitgevoerd door een expertenpanel in opdracht van de Vlaamse Regering¹. Dit rapport belicht deze thematiek vanuit ethisch perspectief: op basis van een literatuurstudie worden de belangrijkste ethische vragen en dilemma's die zich stellen geïdentificeerd en besproken, op basis waarvan een aantal aanbevelingen werden geformuleerd ter ondersteuning van verdere beleidsvorming en reflectie rond dit thema.

Probleemstelling en onderzoeksvragen

Transnationale adoptie (TA) wordt gehanteerd als 'een beschermingsmaatregel voor kinderen die niet langer opgevangen kunnen worden door hun eigen ouders' en wordt beschouwd als een 'duurzame familiale oplossing waar het kind beter van wordt'². Het idee dat adoptie een intrinsiek goede praktijk is die 'het belang van het kind' dient, is sterk verankerd in publieke opvattingen rond adoptie (Patton-Imani, 2002, p. 815). De humanitaire aard van adoptie stond lange tijd buiten twijfel en adoptie wordt nog steeds dikwijls gezien als de meest wenselijke uitkomst voor kinderen die niet kunnen opgroeien in het eigen gezin (Cantwell, 2014, p. 26). Ook voor sommige onderzoekers is TA 'de enige hoop' voor het grote aantal kinderen dat anders zou wegwijnen in weeshuizen of op straat (Bartholet, 2010, p. 26; Hubing, 2001; Rios-Kohn, 1998)³. Verschillende studies tonen aan dat geadopteerden geen bijzondere ontwikkelingsachterstanden oplopen en het op vele vlakken zelfs beter kunnen doen dan andere kinderen (Juffer & Ijzendoorn, 2005; Juffer & van Ijzendoorn, 2007). In bio-ethische perspectieven wordt adoptie routineus voorgesteld als een equivalent alternatief voor geassisteerde voortplantingstechnologie (ART⁴). Adoptie kan zelfs gezien worden als 'een morele plicht': zo argumenteren sommige auteurs dat adoptie een moreel betere optie is dan zelf kinderen voortbrengen, aangezien dit laatste vanuit ethisch perspectief gezien kan worden als egoïsme, en schade kan toebrengen door bij te dragen aan overbevolking of klimaatopwarming (Brakman & Scholz, 2006; Friedrich, 2013; Rulli, 2016). Adoptie wordt daarom vaak gezien als een effectieve, ethische verantwoorde en aan te bevelen interventie indien geen andere oplossingen beschikbaar zijn.

Een al te optimistische visie op TA wordt door anderen echter ontmaskerd als een 'mythologie' (Oreskovic & Maskew, 2008), die pas volgehouden kan worden indien men voorbijgaat aan de ethische bezwaren en uitdagingen die TA ook oproept (Jones, 2010). Deze mythologie vertrekt dikwijls van de veronderstelling dat kinderen die op straat of in weeshuizen leven, daadwerkelijk wees zijn, in de zin dat of hun beide ouders overleden zijn, of dat ze door hun ouders achtergelaten werden. Van de veronderstelde 'miljoenen kinderen' in weeshuizen of op straat, blijkt echter maar een beperkt

¹ Dit expertenpanel had als opdracht het analyseren van het verloop van interlandelijke adopties en het formuleren van aanbevelingen voor de toekomst. Als input voor de bespreking binnen het expertenpanel werden vanuit verschillende disciplines deelrapporten opgesteld, waaronder het huidige. In het eindrapport van het expertenpanel werden enkel die aanbevelingen opgenomen waarover consensus was binnen het panel; de aanbevelingen opgenomen in dit deelrapport zijn dus niet noodzakelijk dezelfde als deze van het expertenpanel.

² <https://www.kindengezin.be/adoptie/over-vca/wat-is-adoptie/>

³ 'International adoption provides the only hope for a loving and nurturing home for most children in need.' (Bartholet, 2010, p. 96). Gelijkaardige visies bij o.a. Rios-Kohn (1998) en Hubing (2001).

⁴ ART staat voor 'assisted reproductive technologies', in het Nederlands vertaald als 'geassisteerde voortplantingstechnologieën' of '(kunstmatige) reproductieve technologieën'. ART bevat 'alle behandelingen of procedures waarbij menselijke gameten (ei- of zaadcellen) of embryo's in vitro behandeld worden om tot een zwangerschap te komen. Dit omvat (maar is niet beperkt tot) in-vitrofertilisatie en embryotransfer, transfer van gameten in de tuba (eileider), transfer van een zygote (bevruchte eicel) in de eileider, cryopreservatie van gameten en embryo's, eicel- en embryodonatie en draagmoederschap. Kunstmatige inseminatie (met sperma van de partner of een donor) maakt geen deel uit van ART.' (Nap, d'Hooghe, & Kremer, 2013, p. 335)

percentage daadwerkelijk wees of adoptabel (Oreskovic & Maskew, 2008, p. 79)⁵. Het voorstellen van adoptie als een evident of zelfs superieur alternatief voor gezinsvorming, gaat bovendien voorbij aan ethische problemen die adoptie enerzijds gemeen heeft met ART (zoals IVF of draagmoederschap), maar die anderzijds ook uniek zijn aan adoptie (Jones, 2010). Zowel binnenlandse als transnationale adoptie roepen immers ook al geruime tijd controverses op. Adoptie is sinds de institutionele ontwikkeling ervan gepaard gegaan met stigmatiserende en frauduleuze praktijken, soms met de actieve betrokkenheid van overheden en andere institutionele actoren. Binnenlandse adopties in Europa en de VS zijn lange tijd een manier geweest om het stigma van buitenechtelijke zwangerschappen te verhullen, door ongehuwde zwangere vrouwen te verplichten hun kind af te staan na een anonieme bevalling. De institutionalisering van adoptie, ook in België, is bovendien nauw verbonden met de geschiedenis van gedwongen verplaatsingen en adopties van kinderen uit inheemse en gekoloniseerde gemeenschappen (Heynssens, 2017; Mak, Monteiro, & Wesseling, 2020). Transnationale adoptie functioneerde lange tijd zonder overkoepelend regulerend kader; het waren net de aanhoudende en systematisch terugkerende vaststelling van wijdverspreide wanpraktijken in TA die aanleiding gaven tot de ontwikkeling van een strikter regulerend kader voor TA in het Kinderrechtenverdrag en de Haagse Conventie (Cantwell, 2017). Niettemin blijkt ook dit juridische kader vooralsnog niet in staat om wanpraktijken volledig uit te bannen.

Dit deelrapport heeft tot doel om een overzicht te bieden van de ethische vragen en dilemma's die transnationale adoptie oproept. Deze ethische kwesties tonen immers aan dat de centrale waarden van welzijn en 'belang' van het kind in TA, in spanning kunnen staan met andere belangrijke waarden – zoals gelijkheid, solidariteit, autonomie, zelfbeschikking – en dat de belangen van andere betrokken bij adoptie (wensouders, adoptiesector, vragende landen...) deze van het kind kunnen gaan verdringen. **De centrale vraagstelling van dit rapport is daarom: Welke ethische vragen stellen zich in transnationale adoptie, en wat zijn de implicaties hiervan voor de huidige praktijk van TA?** Door het in kaart brengen van deze ethische kwesties die zowel lokaal als internationaal soms fel bediscussieerd worden, wil dit rapport bijdragen aan de bespreekbaarheid van deze problematieken in de adoptiesector in België, en een basis bieden voor verdere ethische reflectie over TA.

Net de alomtegenwoordige mythologie rond adoptie maakt het soms moeilijk om dergelijke kwesties bespreekbaar te maken. Binnen de adoptiesector is er de neiging om wanpraktijken te minimaliseren, voor te stellen als uitzonderlijk of als verwaarloosbaar ten opzichte van het grotere goed dat TA realiseert (Smolin, 2006). Zelfs indien het bestaan van wanpraktijken erkend wordt, kunnen ze beschouwd worden als 'collateral damage', als jammerlijke uitzonderingen die verwaarloosbaar zijn ten opzichte van de humanitaire doelstellingen van het adoptiesysteem. Deze neiging tot ontkenning is een belangrijk obstakel in het effectief bestrijden van wanpraktijken: het is immers pas als men de systeemfouten erkent, dat ook de nodige actie ondernomen kan worden om ze effectief weg te werken en dat adoptie kan voortbestaan als ethisch verantwoorde praktijk die het belang van kinderen dient (Cantwell, 2017, p. 80; Smolin, 2006, p. 173). Kritische reflecties kunnen echter ook verdergaan, en de vraag stellen of TA niet onvermijdelijk tot onoverkomelijke ethische problemen leidt. TA kreeg en krijgt immers vorm in een context van uitgesproken globale ongelijkheid, kan niet ontsnappen aan een perverse marktwerking die onherroepelijk leidt tot commodificatie van kinderen, en geeft blijk van een eurocentrische visie op wat welzijn, gezin en opvoeding inhoudt (R. Post, 2008).

In dit rapport wordt daarom een onderscheid gemaakt tussen twee verschillende niveaus waarop de ethische vraagstelling betrekking heeft:

⁵ In 2015 telt UNICEF wereldwijd 140 miljoen 'wezen'. 'Wees' wordt echter gedefinieerd als 'a child under 18 years of age who has lost one or both parents to any cause of death' (<https://www.unicef.org/media/orphans>). Van dit grote aantal heeft 15,1 miljoen beide ouders verloren; de grote meerderheid van deze 'wezen' (83%) heeft nog 1 levende ouder. Zie ook deel II, 2.3 voor cultuurverschillen in de interpretatie van het begrip 'wees'.

- 1) **Ethiek in adoptie:** hoe kan men, op basis van bestaande definities, conventies, wettelijke kaders en praktijken, ethisch handelen in adoptie? In dit perspectief erkent men de waarde van TA als kindbeschermingsmaatregel, naast bvb. pleegzorg, residentiële zorg en binnenlandse adoptie. Men erkent echter ook dat TA gepaard gaat met wanpraktijken en daarom niet altijd in lijn is met de doelen die men vooropstelt. Dit perspectief stelt adoptie zelf niet in vraag: men vertrekt vanuit het bestaande kader zoals het wettelijk vastgelegd is, maar pleit wel voor noodzakelijke hervormingen binnen dit kader.
- 2) **Ethiek van adoptie:** in welke mate is adoptie zelf, als geïnstitutionaliseerde praktijk, ethisch te verantwoorden? Vanuit dit perspectief formuleert men scherpere kritieken op de manier waarop adoptie als juridisch en maatschappelijke construct vorm heeft gekregen, hoe dit onlosmakelijk samenhangt met een bredere maatschappelijke context gekenmerkt door ongelijkheid en hoe eurocentrisme inherent is aan adoptie. Dit kan leiden tot de conclusie dat adoptie verregaand hervormd moet worden, en zelfs helemaal moet ophouden te bestaan in de vorm zoals we het nu kennen.

Om deze vragen te beantwoorden zal dit literatuuronderzoek

- 1) bestaand academisch onderzoek m.b.t. deze vraagstukken synthetiseren
- 2) enkele voorbeelden bespreken van maatregelen die werden genomen in andere Europese landen (i.c. Nederland en Zwitserland) naar aanleiding van meldingen van wanpraktijken

Eigenheid van een ethisch perspectief

Ethiek betreft de studie van moraliteit: het onderzoekt zowel welke waarden en normen mensen in de praktijk hanteren in hun begripsvorming van wat 'goed' of 'slecht' is (*descriptief*), als hoe mensen zich zouden moeten gedragen op basis van reflecties over bepaalde waardenkaders en de gedragsregels die hieruit afgeleid kunnen worden (*normatief*). Ethische vraagstellingen verschillen daarom van juridische, historische of sociologische vraagstellingen: deze laatste zijn gericht op het analyseren en begrijpen van gedrag op basis van bestaande normen, maar niet op het voorschrijven van actie of het in vraag stellen van normen die men vanzelfsprekend acht (Deigh, 2010, p. 9). Een ethisch perspectief gaat dus ook verder dan het louter vaststellen van immorele praktijken, maar gaat actief op zoek naar manieren om het beter te doen.

Onderzoek dat expliciet een ethisch perspectief inneemt t.a.v. adoptie is betrekkelijk schaars (Koh & Reamer, 2020, p. 6). Psychologische, sociologische, juridische, historische benaderingen domineren in adoptie-onderzoek. Niettemin zijn controverses en bezorgdheden over de mogelijk schadelijke gevolgen van adoptie zeker niet nieuw. Er zijn verschillende mogelijke redenen waarom de aandacht voor ethiek in transnationale adoptie toch toeneemt. Hieronder worden een aantal belangrijke trends benoemd waarin huidige discussies gekaderd kunnen worden.

Een eerste belangrijke trend is de **wereldwijde daling** in het aantal transnationale adopties (Palacios et al., 2019; Selman, 2010). Sinds de institutionalisering van TA vanaf de jaren 1960, ging het aantal adopties vrijwel steeds in stijgende lijn, met een opmerkelijke piek in 2004. Vanaf dan stelt men echter een scherpe daling vast. Als oorzaak hiervoor wordt dikwijls gewezen naar de impact van het inwerking treden van de Haagse Conventie, en met name van het subsidiariteitsprincipe, waardoor landen die voorheen gekend stonden als grote 'zendende' landen, nu steeds meer inzetten op een betere omkadering van gezinnen – waardoor adoptie uit armoede wordt tegengegaan – en op binnenlandse opvangmogelijkheden voor kinderen (zoals pleegzorg of binnenlandse adoptie). Ook is er de impact van moratoria (tijdelijke stopzettingen) van TA, gewoonlijk na ontdekkingen van (grootschalige) fraude en schandalen⁶. Dit is echter niet de enige reden. Ook andere maatschappelijke ontwikkelingen zorgen

⁶ Dit was bvb. het geval voor landen zoals Guatemala, Haïti en Roemenië. Ter illustratie wordt hier het geval van Roemenië kort uiteengezet. Roemenië startte met adoptie in 1997 (in kader van de Haagse Conventie) maar het toekennen van adoptiekinderen werd afhankelijk gemaakt van steun die de Roemeense kindbescherming

voor een daling in het aantal adoptabele kinderen, zoals de toenemende beschikbaarheid van anticonceptie (en bijgevolg daling in aantal kinderen dat afgestaan wordt). Aan de andere kant is er ook daling in 'vraag' naar adoptabele kinderen door de ontwikkeling van ART en recentelijk bijvoorbeeld de toenemende populariteit van draagmoederschap (Palacios et al., 2019, pp. 6-9).

Andere trends hebben te maken met **veranderingen in de profielen** van de directe betrokkenen bij adoptie. Zo zijn de profielen van adopteerders diverser geworden: waar adoptie initieel gericht was op het vervullen van de kinderwens van heteroseksuele koppels, is er in vele landen meer openheid gegroeid t.a.v. alleenstaande ouders en LGBTQI+-ouders⁷. De kwaliteit van de ouders en hun opvoedingsskills zijn belangrijker geworden dan wie ze zijn (Palacios et al., 2019, p. 35). Bij de geadopteerde kinderen is er een toename van kinderen met 'speciale ontwikkelingsbehoeften': hieronder vallen 'oudere' kinderen, kinderen met een beperking, of kinderen die behoren tot een zogenaamde 'sibling'-groep (broers/zussen). Deze verandering in het profiel van geadopteerde kinderen wordt rechtstreeks in verband gebracht met de dalende beschikbaarheid van jonge, gezonde baby's die tot dan toe de voorkeur genoten. Maar ook blijkt het in vele (armere) herkomstlanden moeilijker om zelf gespecialiseerde voorzieningen uit te bouwen voor dergelijke kinderen, waardoor deze doelgroep sneller in aanmerking komt voor TA.

In de adoptiepraktijk zelf is er een toename van **grotere openheid en transparantie**. Initieel werd adoptie sterk gekenmerkt door een cultuur van geheimhouding en stilzwijgen m.b.t. de herkomst van de geadopteerde. Kennis over de herkomst van de geadopteerde werd lange tijd hetzij actief onthouden, hetzij gezien als niet relevant voor de identiteitsvorming van de geadopteerde. Een kentering in deze attitude kwam er sinds de jaren 1970, na toenemend activisme van zowel geadopteerden als van eerste ouders, met als gevolg een valorisering van het belang van 'roots' in TA en een groeiende openheid ten aanzien van het idee van 'open adopties' (Reamer & Siegel, 2007).

Een laatste belangrijke trend betreft de **toenemende contestatie** van transnationale adoptie. Kritische perspectieven op adoptie zijn terug te vinden in onderzoek van zowel academici als van NGO's die betrokken zijn bij adoptie (ISS, 2015; Lammerant & Hofstetter, 2007). Maar er is ook de toenemende impact van activisme van betrokkenen bij adoptie (in eerste instantie geadopteerden maar ook adoptie-ouders en eerste ouders en gemeenschappen), die wijzen op wanpraktijken, fraude en bedrog waarvan zij het slachtoffer werden. Zij roepen betrokken overheden – zowel in ontvangende als zendende landen – steeds meer tot de orde. Dit leidde in sommige landen tot het instellen van onderzoekscommissies en bijsturen of stopzetten van adoptie⁸.

ontving van herkomstlanden. Dit leidde tot een sterke stijging in adopties, fraude (kinderen die onterecht 'adoptabel' werden verklaard) en een crisis in de Roemeense kinderbeschermingssector, wiens inkomsten afhankelijk waren van de financiële middelen uit adoptie. Uiteindelijk werd in 2001 een moratorium ingesteld en werd transnationale adoptie subsidiair gemaakt aan binnenlandse opvang. Desondanks bleven verschillende aankomstlanden druk uitoefenen op Roemenië om alsnog adopties toe te staan. Uiteindelijk werd in 2004 beslist om alle transnationale adopties – uitgezonderd door familieleden – te verbieden ten voordele van de ontwikkeling van de lokale zorgsector (R. Post, 2008; Selman, 2002).

⁷ LGBTQI+ staat voor 'lesbian, gay, transsexual, queer, intersexual'. De '+' geeft aan dat er ook nog andere identificaties zijn die verschillen van de dominante – cisgender, heteroseksuele – norm, die niet expliciet in dit acroniem zijn opgenomen (zoals pansexual, asexual, two-spirit).

⁸ Zie deel III voor bespreking van twee Europese aankomstlanden – Zwitserland en Nederland – die recentelijk commissies aanstelden voor het onderzoeken van wanpraktijken en het formuleren van aanbevelingen ter hervorming.

Methodologie

Dit rapport werd geschreven op basis van een uitgebreide literatuurstudie, waarbij de methode van Critical Interpretive Synthesis (CIS) werd toegepast (Dixon-Woods et al., 2006; McDougall, 2015). CIS is een methode die verdergaat dan het louter samenvatten van literatuur; in CIS wordt de literatuur zelf beschouwd als voorwerp van onderzoek, en kijkt men kritisch naar de manier waarop de literatuur de problematiek construeert, welke assumpties ten grondslag liggen aan de analyses, en hoe deze voorgestelde oplossingen beïnvloeden. Aan de hand van een centrale 'review question' worden sleutelconcepten en -ideeën in de bestudeerde literatuur geïdentificeerd, die door de onderzoeker kritisch geïnterpreteerd kunnen worden. CIS is met name geschikt voor het systematisch 'scannen' van een breed onderzoeksveld en het identificeren van potentieel relevante papers waaruit een steekproef kan worden samengesteld.

De centrale vraag van het onderzoek – welke ethische vragen en dilemma's stellen zich in TA – werd meteen ook de richtvraag voor de CIS. In een eerste stap werd literatuur gezocht in academische databanken (SCOPUS, google scholar, PubMed) aan de hand van zoektermen 'adoption AND ethics/ethical issues/morality', zowel in het Engels als in het Nederlands. Verder werd afgebakend op jaartal door enkel artikels van na 1993 in overweging te nemen, het jaar waarin de Haagse Conventie door 66 landen werd ondertekend. Dit leverde een lijst van 247 artikels op, waarin de volgende centrale thema's geïdentificeerd konden worden:

- identiteit: hoe omgaan met vragen naar identiteit, 'roots', cultuur, herkomst
- ongelijkheid: sociale ongelijkheid en onrecht in TA
- gezinsvorming: adoptie als ethisch verantwoorde manier van gezinsvorming
- begeleiding: therapeutische en ethische kaders voor begeleiding van TA in sociaal werk en therapie

Deze artikels vertegenwoordigden een variëteit aan disciplines: opvallend was dat ethische kwesties eigenlijk in mindere mate besproken werden door (bio-)ethici en filosofen, maar eerder in de disciplines van sociologie, recht, psychologie, pedagogie, sociaal werk en antropologie aan bod kwamen. In een tweede stap werd verder geselecteerd op basis van relevantie voor het huidige rapport; daarbij werden volgende thema's *niet* weerhouden:

- onderzoek louter gericht op individuele interacties binnen het gezin
- onderzoek beperkt tot de lokale context (bvb. enkel VS of VK)
- onderzoek met enkel betrekking op binnenlandse adopties of adopties van een andere aard (bvb. embryo-adoptie bij draagmoederschap)

Gezien de beperkte omvang van dit onderzoek, werd ook beslist om niet in te gaan op het beschrijven van ethische en filosofisch-therapeutische kaders in de begeleiding of van ethische dilemma's bij sociaal werkers. Ook werden enkel die thema's weerhouden die relevant en herkenbaar zijn in de Belgische context⁹. Na deze selectie bleven 108 artikels op basis waarvan de belangrijkste thema's en debatten werden geïdentificeerd. De selectie werd tijdens het onderzoek nog verder aangevuld met gerichte zoektochten over bepaalde thema's indien bijkomende informatie nodig bleek.

⁹ Veel onderzoek naar ethiek in adoptie betreft het ethisch handelen van sociaal werkers in de praktijk van adoptie, bvb. ethische dilemma's die ze ervaren in de omgang met de betrokkenen bij adoptie, kaders en strategieën die ze kunnen gebruiken om ondersteuning te bieden... Gezien de focus van dit rapport op het identificeren van algemene ethische vragen, werden dergelijke publicaties niet opgenomen in de literatuurstudie. Daarnaast zijn er ethische discussies die zich in andere contexten stellen, maar niet in België, bvb. in literatuur uit VS en Canada vindt men discussies of LGBTQI+ al dan niet mogen adopteren, of over pre-adoptief genetisch testen bij adoptiekinderen.

Terminologie

Wanpraktijken

De term ‘wanpraktijken’ in dit rapport verwijst naar alle vormen van ongeoorloofde (*illicit*) praktijken die plaats kunnen vinden onder de noemer ‘adoptie’ en zelfs gelegaliseerd kunnen worden door de betrokken juridische of administratieve autoriteiten, maar die de rechten van het kind schaden en/of in brede zin de centrale waarde van ‘het belang van het kind’ niet dienen. Wanpraktijken kunnen zich voordoen in elk moment van de adoptieprocedure: vanaf de scheiding van het kind van de eerste ouders, tijdens de procedure maar ook na de eigenlijke adoptie (Cantwell, 2017, p. 10). Wanpraktijken omvatten o.a. ontvoering, verschillende vormen van druk en dwang, misleiding, vervalsen van documenten, mensenhandel of andere frauduleuze manieren om adoptie te faciliteren. In dit rapport wordt bovendien ook breder gekeken naar de context waarin dergelijke praktijken tot stand komen, en hoe dit rechtvaardigheid en ‘het belang van het kind’ onder druk kan zetten.

Eerste ouders/gemeenschappen

In navolging van Högbacka (2014) gebruik ik de term ‘**eerste ouders/families/gemeenschappen**’ om te verwijzen naar de gezinnen en gemeenschappen waaruit kinderen geadopteerd worden. Deze worden ook dikwijls omschreven als ‘geboorte-ouders’ of ‘biologische families’. Deze termen impliceren echter dat ouderschap kan worden opgedeeld in een ‘biologische’ versus een ‘sociale’ component, en dat ‘biologisch’ enkel betrekking heeft op zwangerschap en geboorte. Ouderschap kan echter gezien worden als een complexe constructie waarin het sociale en biologische steeds samenhangen en de ervaring van ‘belichaming’ altijd een rol speelt, ook zonder dat men zelf het kind gebaard heeft dat men opvoedt (Brakman & Scholz, 2006, p. 61). Daarnaast is de term ‘geboortemoeder- of -ouders’ problematisch omdat hij deze ouders reduceert tot hun rol bij het verwekken en baren van kinderen, waarna andere ouders de ‘echte’ ouders kunnen worden. Op deze manier sluit men uit dat deze ouders ook na de adoptie wel degelijk nog andere rollen kunnen opnemen en versterkt men het (eurocentrische) idee van exclusief ouderschap waarin een kind slechts één paar ouders kan erkennen. Door enkel te verwijzen naar de *volgorde* waarin verschillende mensen het ouderschap opnemen, erkent de term ‘eerste ouders’ alle verschillende partijen die betrokken zijn of waren bij het ouderschap, en wordt vermeden om ouderschap te essentialiseren of te hiërarchiseren.

Transnationale adoptie

Verschillende termen worden gebruikt om te verwijzen naar adopties over landsgrenzen heen: interlandelijk (de officiële benaming in juridische instrumenten), transnationaal, buitenlands... In dit rapport wordt gebruik gemaakt van de term ‘transnationale adoptie’, gezien deze beter verwijst naar de globale, transnationale context waarin deze adopties plaatsvinden en die gekenmerkt wordt door ongelijkheid tussen herkomst- en aankomstlanden (Wekker, Asberg, van der Tuin, & Frederiks, 2007, p. 21).

Herkomstland en aankomstland

In dit rapport wordt gebruik gemaakt van de termen ‘herkomstland’ en ‘aankomstland’, eerder dan van de courante gebruikte termen ‘zendende en ontvangende landen’: deze laatste worden bekritiseerd omdat het vraag-gedreven karakter van adoptie wordt verhuld door de passieve benaming ‘ontvangend’. De termen ‘herkomst- en aankomstland’ geven op neutralere wijze het transnationale, migratie-aspect van adoptie weer.

I – ETHIEK IN ADOPTIE

Dit onderdeel bespreekt literatuur waarin de waarde van TA als kinderbeschermingsmaatregel erkend wordt. Tegelijk wordt gewezen op een aantal wanpraktijken en ethische kwesties die gepaard gaan met TA, en die aangepakt moeten worden teneinde de centrale waarde van adoptie – het belang van het kind – te kunnen realiseren. De volgende belangrijke discussies werden geïdentificeerd en worden achtereenvolgens besproken: (1) tekortkomingen in het huidige juridische kader; (2) de rol van ‘ras’ en culturele continuïteit voor de identiteitsvorming van geadopteerden; (3) het potentieel van open adoptie; (4) adoptie als equivalent en alternatief voor geassisteerde voortplantingstechnieken en (5) de impact van nieuwe profielen in adoptiegezinnen.

1.1 Tekortkomingen in het huidige juridische kader

De belangrijkste juridisch instrumenten inzake TA zijn het Verdrag over de Rechten van het Kind (IVRK) en de Haagse Conventie¹⁰. In het juridische deelrapport wordt nagegaan in welke mate de huidige (Belgische) regelgeving in overeenstemming is met ‘de voorwaarden die voortvloeien uit de kinderen mensenrechten’ (p. 14); ook wordt in dat deelrapport ingegaan op de notie van ‘het belang van het kind’ en het gebrek aan consensus over hoe deze ‘vage’ notie moet worden ingevuld. Dit ethisch rapport gaat dan ook niet verder in op deze aspecten, maar gaat verder dan de vraag of de bestaande instrumenten wel goed toegepast worden. De belangrijke vraag hier is in welke mate het juridisch kader ‘het belang van het kind’ voldoende kan beschermen, en door welke tekortkomingen dit onder druk komt te staan.

Een belangrijk ethisch probleem dat zich namelijk stelt, is dat de loutere aanwezigheid van een regulerend kader de indruk kan wekken van legaliteit en transparantie. De veronderstelde transparantie van een juridisch kader kan, paradoxaal genoeg, verhullen hoe de toepassing van regels *niet* automatisch leidt tot het uitbannen van wanpraktijken: wanpraktijken kunnen blijven voortbestaan naast en zelfs in nauwe samenhang met juridische instrumenten. Verder is het belangrijk om na te gaan hoe juridische instrumenten werken in de praktijk; het gevaar bestaat immers dat actoren hun praktijken legitiem en ethisch verantwoord achten zodra ze beantwoorden aan de regels en procedures die in juridische instrumenten worden voorgeschreven (Van Wichelen, 2019). Het idee dat adoptie een ‘goede’ praktijk is zolang de regels en procedures goed worden uitgevoerd, kan zo inzicht verhinderen in de ongelijkheden die mee vormgeven aan adoptie (zie deel II).

In dit onderdeel wordt eerst besproken welke wanpraktijken zich voordoen ondanks de aanwezigheid van regulerende juridische instrumenten (1.1). Vervolgens wordt besproken welke problemen zich kunnen voordoen bij adopties die plaatsvinden buiten het overkoepelende kader van de Haagse Conventie (1.2). Ten slotte worden een aantal kritische reflecties weergegeven bij het subsidiariteitsprincipe (1.3) en bij het gebrek aan toezicht en verantwoordelijkheid voor het naleven van de Conventie (1.4).

¹⁰ Zie het juridische deelrapport voor een uitgebreide bespreking van de bestaande juridische instrumenten. Wat het VRK betreft, wordt soms ook verwezen naar het facultatief protocol van 25 mei 2000 bij het Verdrag inzake de Rechten van het Kind betreffende de inschakeling van kinderen in kinderhandel, kinderprostitutie en kinderpornografie. Hierin engageren staten zich om kinderhandel te voorkomen en wordt expliciet gesteld dat staten ervoor moeten zorgen dat adoptie gebeurt conform met de toepasselijke internationale legale instrumenten (“5. States Parties shall take all appropriate legal and administrative measures to ensure that all persons involved in the adoption of a child act in conformity with applicable international legal instruments.”).

1.1.1 Welke wanpraktijken doen zich voor?

Kinderhandel, ontvoering en frauduleuze praktijken zoals misleiden en omkopen van ouders om kinderen te verkrijgen, zijn 'oude' en gekende problemen in TA. In juridische termen, verwijzen wanpraktijken naar daden die de rechten van het kind en internationaal erkende standaarden schenden. Ze kunnen zich voordoen in verschillende stadia van het adoptieproces en door het adoptieproces zelf gelegaliseerd worden. Het gaat meer bepaald om onderstaande praktijken die zich systematisch voordoen in TA en daarom gekarakteriseerd kunnen worden als 'patronen van misbruik' (Cantwell, 2017, p. 10; Smolin, 2006, p. 117):

- Misleiden van ouders: hen onder druk zetten of dwingen om kinderen af te staan (al dan niet in ruil voor geld of andere beloningen) en valselijk beloven dat ze in contact zullen blijven met hun kinderen
- Ontvoeren van kinderen op straat of uit instellingen. Belangrijk hierbij is dat zeker niet alle kinderen die in een 'weeshuis' zitten, ook werkelijk wezen zijn; dikwijls worden ze daar (tijdelijk) geplaatst zonder dat de ouders of andere familieleden de bedoeling hebben om hen te laten plaatsen voor adoptie of om alle banden te verbreken.
- Verloren of vermiste kinderen plaatsen voor adoptie zonder dat de nodige inspanningen werden gedaan om hun familie terug te vinden
- Informatie verdraaien of verzinnen, vervalsen van documenten met het oog om adopties te faciliteren

Dergelijke praktijken worden gehanteerd met het doel om adopties te realiseren die uiteindelijk door het bestaande juridische kader gelegitimeerd worden. Dergelijke adopties zijn dan ook in feite illegaal: "illegal adoptions" are consequently those that, while having been legalised by the competent judicial or administrative authority, are the outcome of "illicit practices" (Cantwell, 2017, p. 10).

Wanpraktijken en illegaliteit deden zich reeds voor sinds de vroege jaren van TA¹¹. De jaren 1980 kenden echter een fenomenale toename in het aantal beschuldigingen van wanpraktijken in TA: het adoptielandschap functioneerde lange tijd als een 'Wilde Westen' waarin kinderen door een amalgaam aan actoren werden verplaatst over grenzen, zonder enig overzicht of regulering (Loibl, 2019, p. 131). De terugkerende schandalen resulteerden in de vaststelling dat het toenmalige juridische kader ontoereikend was om deze wantoestanden te voorkomen (Cantwell, 2017, p. 9). Het VRK en met name de Haagse Conventie, werden dan ook uitgewerkt met het oog om het voortbestaan van TA te kunnen verzekeren, en dit door het opzetten van enerzijds een gereguleerde internationale samenwerking tussen herkomst- en aankomstlanden, en anderzijds door het vastleggen van taken, rollen en verplichtingen voor statelijke en niet-statelijke actoren binnen een gereguleerd systeem van interlandelijke adoptie (Smolin, 2010, p. 451)¹².

Het bestaande juridische kader slaagt er echter niet om frauduleuze praktijken te voorkomen, en sommige auteurs stellen dat er zelfs sprake is van medeplichtigheid, omdat het juridisch kader systematische fouten bevat die 'adoptieschandalen' voorspelbaar maken en dus te voorkomen zijn (Rotabi & Gibbons, 2012; Smolin, 2005; Van Wichelen, 2019). Smolin introduceerde de term 'child laundering' (letterlijk: 'het witwassen van kinderen') om aan te tonen hoe het adoptiesysteem functioneert als een instrument om illegaal verkregen kinderen te transformeren tot 'wezen' die vervolgens 'wettelijk' geadopteerd worden (Smolin, 2006, p. 116). 'Child laundering' wordt gewoonlijk

¹¹ Zie het historisch-sociaalwetenschappelijk deelrapport voor een historiek van lokale en internationale adoptiepraktijken en beschrijving van wanpraktijken.

¹² "The safeguards established by the Convention are the creation of both a system of cooperation between sending and receiving nations, and a set of specified roles and obligations for the State and non-State actors functioning within the intercountry adoption system." (Smolin, 2010, p. 451)

georganiseerd door individuen of organisaties in herkomstlanden (bemiddelaars, advocaten, directeurs van weeshuizen...), in sommige gevallen met actieve betrokkenheid of medeweten van actoren in de aankomstlanden. In vele gevallen participeren de bevoegde instanties in de aankomstlanden niet met opzet in deze praktijken, maar creëert louter de aanwezigheid van een adoptiesysteem een gunstige context waarin het organiseren van fraude en witwaspraktijken mogelijk wordt.

Het risico op 'child laundering' is niet in alle herkomstlanden even hoog, maar doet zich vooral voor in landen die een lage inkomensgrens hebben én reeds betrokken zijn in TA door het uitzenden van een aanzienlijk aantal kinderen (Smolin, 2006, pp. 126-127)¹³. In dergelijke landen functioneren de financiële middelen die in de adoptiesector circuleren als een stimulans voor frauduleuze individuen of bemiddelaars, en zijn arme ouders en families zeer kwetsbaar voor uitbuiting en druk om hun kinderen af te staan. In dergelijke omstandigheden is misbruik dan ook in hoge mate voorspelbaar. Naast armoede, zijn er ook andere factoren die het risico op ongeoorloofde en illegale adoptiepraktijken aanzienlijk verhogen (Cantwell, 2017, pp. 45-44):

- Kwetsbaarheid en discriminatie van bepaalde minderheidsgroepen waaruit geadopteerd wordt;
- discriminatie van alleenstaande en ongehuwde moeders;
- gebrekkige registratie van geboortes;
- wetgeving die 'achterlating' faciliteert;
- onbekendheid met het concept 'volle adoptie'
- adopties na humanitaire rampen
- onderontwikkeling van lokale zorg- en opvangsystemen.

Ook het financieringsmodel bij TA draagt in sterke mate bij tot misbruik. TA is de enige kinderbeschermingsmaatregel waarbij de actoren die de bescherming op zich moeten nemen (adoptie-ouders, bemiddelingsdiensten...), hiervoor zelf de financiering moeten voorzien. TA wordt immers vooral overgelaten aan niet-statelijke actoren, waarvan verondersteld wordt dat deze in staat zijn om de nodige financiering te voorzien. Dit is een groot verschil met pleegzorg en residentiële zorg, waar het de staat is die de nodige fondsen voorziet om de opvang te organiseren, en pleegouders en sociaal werkers vergoed worden voor hun diensten. Deze omkering van financiering, in combinatie met de omvang van de bedragen die circuleren in TA, dragen bij aan het creëren van een lucratieve 'markt' voor adoptie en werken zo kinderhandel in de hand (Cantwell, 2017, p. 80).

1.1.2 Wat met adopties buiten de Conventie om?

Een groot aantal adopties vond en vindt nog steeds plaats vanuit landen die de Conventie niet ondertekend of geratificeerd hebben maar niettemin in opspraak komen voor misbruiken. Zo vond een groot aantal adopties plaats uit landen zoals India, Haïti en Ethiopië lang voor zij de Conventie ondertekenden¹⁴. De Conventie laat immers toe dat ondertekenaars aparte overeenkomsten sluiten

¹³ Het gaat meer bepaald om landen waar de meerderheid van de bevolking in grote armoede leeft, hier gedefinieerd als een per capita inkomen van minder dan een dollar per dag (Smolin, 2006, p. 127). Extreme armoede op zich blijkt echter geen voorspellende factor voor wanpraktijken bij adoptie, maar dat is mogelijk te wijten aan het feit dat de allerarmste landen niet significant betrokken zijn bij transnationale adoptie.

¹⁴ India ratificeerde de Conventie in 2008, Haïti in 2013 (<https://www.hcch.net/en/states/hcch-members>). Ethiopië heeft de Conventie nooit ondertekend; transnationale adopties vonden plaats via bilaterale verdragen buiten de Conventie om. Ethiopië vaardigde echter in januari 2018 een verbod uit op alle transnationale adopties

met landen die de Conventie *niet* ondertekend hebben. Het aantal kinderen geadopteerd uit landen die de Conventie niet ondertekend hebben, is in sommige Europese landen zelfs groter dan dat uit door de Conventie gedekte landen (Lammerant & Hofstetter, 2007, p. 10)¹⁵. Het gevaar bestaat dat deze kinderen niet dezelfde beschermingen ontvangen ter voorkoming van de misbruiken waarvoor de Conventie net opgesteld werd. Een belangrijk probleem is bvb. het ontbreken van centrale autoriteiten en geaccrediteerde agentschappen (HCCH, 2014, p. 15; Rotabi & Gibbons, 2012, p. 110). Er kunnen dan ook vragen gesteld worden bij de waarde die ondertekenaars aan de Conventie hechten, als men ze alsnog ‘omzeilt’ door in zee te gaan met derde landen. Net zomin als de Conventie zelf kunnen dergelijke bilaterale verdragen waterdichte garanties bieden tegen misbruik, zoals blijkt uit samenwerkingen met landen als Haïti, Ethiopië en Congo¹⁶.

Daarnaast wordt gewezen op de risico's van private en zelfstandige adopties¹⁷, die in sommige landen nog buiten de Conventie om worden toegelaten. Het risico op misbruik is hier buitengewoon groot, omdat persoonlijke contacten tussen adoptie-ouders en eerste ouders – verboden door de Conventie – kunnen inhouden dat druk wordt uitgeoefend op de ouders; ook is het heel moeilijk om te controleren of dergelijke adopties vrij zijn van fraude, illegale procedures en omkoping (HCCH, 2014, p. 14; Lammerant & Hofstetter, 2007, p. 11). Vele landen, waaronder België, verbieden of beperken daarom op eigen initiatief de mogelijkheid tot private adoptie, of maken samenwerking met een erkende dienst verplicht.

Zelfs in landen waar een beleid is ontwikkeld dat op papier rekening houdt met deze risico's, kunnen zich nog steeds problemen voordoen op vlak van verifiëren van adoptabiliteit van kinderen: de verantwoordelijkheid hiervoor wordt, wegens praktische en diplomatische redenen, gewoonlijk overgelaten aan de autoriteit in het herkomstland (Lammerant & Hofstetter, 2007, p. 14). De Conventie preciseert niet welke rol ontvangende landen juist moeten spelen in het opvolgen van procedures die in het herkomstland plaatsvinden (zoals het vaststellen van de adoptabiliteit en legaal verkrijgen van toestemming van de eerste ouders) (Rotabi & Gibbons, 2012, p. 111). Er is ook geen systematische registratie en sanctionering van actoren van wie geweten is dat ze betrokken zijn bij illegale praktijken. Verschillende cases (o.a. Ethiopië, Sri Lanka) tonen aan dat bemiddelaars, die aangeklaagd werden voor dubieuze praktijken, dikwijls toch werkzaam blijven als contactpersoon, net omdat ze goed zijn in het aanleveren van kinderen (Rotabi & Gibbons, 2012, p. 111). De vraag stelt zich dus in welke mate centrale autoriteiten in aankomstlanden, verantwoordelijk gesteld kunnen worden wanneer wanpraktijken zich herhaaldelijk voordoen bij de partners waarmee ze samenwerken.

1.1.3 Het subsidiariteitsprincipe: Moeten binnenlandse kinderbeschermingsmaatregelen voorrang krijgen op TA?

Een belangrijk principe in de Conventie is het subsidiariteitsprincipe. Dit houdt in dat lokale oplossingen voor kinderen met een zorgnood de voorrang moeten krijgen op transnationale adoptie.

door buitenlanders na terugkerende getuigenissen van fraude en misbruik (<https://edition.cnn.com/2018/01/11/africa/ethiopia-foreign-adoption-ban/index.html>).

¹⁵ Dit was het geval voor 5 van de 6 Europese landen die Lammerant & Hofstetter vergeleken in hun rapport: Spanje, Italië, Frankrijk, Duitsland, Noorwegen; enkel Zwitserland vormde een uitzondering (Lammerant & Hofstetter, 2007).

¹⁶ Deze landen traden pas laat of niet toe tot de Conventie, maar vele adopties én schandalen vonden uiteraard daarvoor reeds plaats. (Haïti ratificeerde in 2013, Congo in 2019; Ethiopië heeft de Conventie nooit ondertekend. Zie <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=69>).

¹⁷ *Private adopties* betreffen adopties die buiten enige instantie om worden uitgevoerd, in een private overeenkomst dus tussen adoptie-ouders en eerste ouders. Bij *zelfstandige adopties* moeten adoptie-ouders eerst formele toestemming van een centrale autoriteit krijgen om zelfstandig naar een land af te reizen om daar een kind te adopteren (HCCH, 2014, p. 14). In Vlaanderen zijn private adopties niet mogelijk; zelfstandige adopties kunnen wel maar enkel na toestemming en een kanaalonderzoek door het VCA (<https://www.kindengezin.be/adoptie/ik-wil-adopteren/een-ongekend-kind/zelfstandige-adoptie/>).

Lammerant & Hofstetter spreken over 'double subsidiarity', aangezien voorafgaand aan deze zoektocht, allereerst inspanningen geleverd moeten worden om gezinnen bij elkaar te houden:

the adoption is subsidiary to the child's maintenance in or his/her return to the biological family, if necessary with the support of outside help (financial, medical, social, psychological or community munity aid). Intercountry adoption is also subsidiary to the adoption of the child by a family from his/her native country (national adoption) (Lammerant & Hofstetter, 2007, p. 4)

Het subsidiariteitsprincipe verplicht de ondertekenaars van de Conventie om gepaste zorg te voorzien voor kinderen, op case-by-case basis, en om een 'zorgcontinuüm' te voorzien eerder dan om TA als enige en/of eerste optie voor te stellen. Het impliceert dat het land eerst probeert om gezinnen bij elkaar te houden, in tweede instantie lokale zorgvoorzieningen aanspreekt en pas later TA overweegt, indien dit na grondige overweging, de beste oplossing lijkt (Rotabi & Gibbons, 2012, p. 108). Maar deze schijnbaar heldere interpretatie wordt niet door iedereen onderschreven en kan dus toch tot heel andere uitkomsten en evaluaties leiden:

- Het principe kan gezien worden als een onterechte rem op adoptie. Zo stellen sommigen dat, vanuit een misplaatste nationalistische trots, sommige landen onder impuls van dit principe de voorrang geven aan (inadequate) oplossingen in eigen land en kinderen zo het vooruitzicht op een gezin ontzeggen (Bartholet, 2010; Brakman, 2019). Vanuit dit perspectief wordt het principe gezien als verantwoordelijk voor de daling in TA's. Het is echter niet zeker dat het de Conventie en het subsidiariteitsprincipe waren die leidden tot de daling van TA sinds 2004 en tot de ontwikkeling van lokale zorgsystemen in de aangesloten landen. In de drie grootste zendende landen (Rusland, China, Zuid-Korea) waren dalingen in adopties immers reeds ingezet alvorens ze de Conventie ondertekenden; deze dalingen hadden dus te maken met interne ontwikkelingen in deze landen, niet met de impact van de Conventie¹⁸.
- Anderen bekritisieren het subsidiariteitsprincipe net omdat het toch prioriteit zou geven aan TA boven andere residentiële zorg in het eigen land (R. Post, 2008; Van Wichelen, 2019). Deze perspectieven stellen dat de eurocentrische nadruk op 'een permanente familie' als beste vorm van zorg voor kinderen, ertoe leidt dat lokale oplossingen – die niet beantwoorden aan de Euro-Amerikaanse notie van wat een gezin is – over het hoofd worden gezien, waardoor kinderen onnodig worden weggehaald uit de gemeenschappen en landen waarin ze geboren werden (zie ook deel II).
- Daarnaast zijn er vragen met betrekking tot de effectiviteit van de aansporing om, voorafgaande aan adoptie, inspanningen te voorzien om families bij elkaar te houden (Smolin, 2010, p. 449). De Conventie voorziet immers niet in bindende verplichtingen of concrete middelen om eerste ouders eerst financiële of andere ondersteuning te geven, zodat gegarandeerd kan worden dat de beslissing om een kind af te staan niet is ingegeven door louter armoede (Smolin, 2006, p. 127). Want hoewel dit officieel geen reden mag zijn voor TA, blijkt in de praktijk dat dit, met name in lage inkomenslanden, wel degelijk een belangrijk motief is voor ouders om hun kind af te staan (Högbacka, 2014) (zie ook deel II, 2.2). Ironisch

¹⁸ China was tussen 1992 en 2010 één van de belangrijkste 'zendende' landen voor transnationale adopties naar de VS en Europa. China ondertekende de Conventie in 2000 en ratificeerde in 2005. Het aantal adopties verminderde echter aanzienlijk vanaf 2008; de oorzaken hiervan worden toegeschreven aan o.a. veranderingen in de Chinese één-kind-politiek, daling in beschikbare jonge gezonde baby's en het stimuleren van binnenlandse adopties (Selman, 2015, p. 318). In Zuid-Korea, de grootste 'bron' van transnationaal geadopteerden wereldwijd, is TA vooral geassocieerd met het stigmatiseren van ongehuwd moederschap. Na toenemende kritieken van zowel Koreaanse burgers als geadopteerden, nam het land sinds 2007 meer initiatieven om ongehuwde moeders te ondersteunen en binnenlandse adoptie te stimuleren. Het land ondertekende de Conventie pas in 2013 (Selman, 2015, pp. 316-317). Adopties in Rusland werden teruggeschroefd vanaf 2004, na schandalen waarbij Russische geadopteerde kinderen in de VS mishandeld bleken te worden (Selman, 2012, p. 387). Rusland ondertekende de Conventie in 2000, maar heeft ze nog niet geratificeerd.

genoeg, zou het bedrag dat nu gebruikt wordt om een kind te transporteren naar een aankomstland, in vele gevallen genoeg zijn om dat kind bij zijn/haar gezin te houden.

1.1.4. Wie neemt verantwoordelijkheid?

Hoewel het belangrijkste doel van de Conventie is om misbruik te voorkomen, bevat het zelf geen concrete maatregelen om kinderhandel daadwerkelijk tegen te gaan en overtredende lidstaten te penaliseren (Smolin, 2010, p. 452). De Conventie voorziet geen directe controle of interventie, ondertekenaars worden zelf verantwoordelijk gesteld voor het ontwikkelen van adoptiepraktijken in hun land en het overzien van interacties met andere partijen (Rotabi & Gibbons, 2012, p. 109). In geval van vastgestelde misbruiken bij partijen bij de Conventie, ligt het initiatief om de adopties stop te zetten bij de betrokkenen zelf, waarbij één van de partijen het initiatief kan nemen om een moratorium in te stellen en adopties met de verdachte partij tijdelijk of permanent stop te zetten. Aangezien er dus geen hogere autoriteit is die kan tussenkomen of sanctioneren bij onregelmatigheden, worden dergelijke maatregelen eerder ad hoc genomen en kan het gebeuren dat het ene land adopties stopzet wegens wanpraktijken terwijl andere verder kunnen blijven doen¹⁹.

Besluit

Het bestaande juridische kader biedt niet alleen geen waterdichte garanties tegen wanpraktijken, het kan deze zelf faciliteren: dat gebeurt o.a. door het ondoordacht toelaten van adopties in landen met grote risico's op armoede en uitbuiting van bepaalde bevolkingsgroepen, en door het ontbreken van een duidelijk kader om wanpraktijken te voorkomen, actoren te responsabiliseren en sanctioneren. Ondanks deze vaststellingen blijft vanuit dit perspectief de overtuiging overeind dat TA nog steeds een belangrijke kindbeschermingsmaatregel kan zijn én dat dit op een ethisch verantwoorde manier georganiseerd kan worden. Dit vereist echter een onvoorwaardelijke erkenning van de problematiek van wanpraktijken en het uitvoeren van de nodige hervormingen, zodat de juridische instrumenten daadwerkelijk hun doelen – het voorkomen en bestrijden van kinderhandel – kunnen bereiken. Daarnaast is het belangrijk om het bestaan van een juridisch kader op zich niet te beschouwen als voldoende om wanpraktijken te voorkomen. Permanente kritische reflectie is noodzakelijk met betrekking tot de werking en effectiviteit van deze instrumenten, en tot de verantwoordelijkheden die opgenomen dienen te worden voor adopties en de wanpraktijken die zich kunnen voordoen.

1.2 De rol van 'ras' en cultuur

De vraag naar de impact van raciale, etnische en culturele verschillen in adoptie is al een lang meegaand thema in adoptieliteratuur (Freundlich, 2000b). Vooral in de Verenigde Staten heeft dit tot verhitte debatten geleid, te verklaren door de lokale context en specifieke positie van Afro-Amerikaanse en Native American-gemeenschappen. In de Europese context heeft deze vraag veel minder een expliciete rol gespeeld. Bij de opkomst van transnationale adoptie was de uitkomst sowieso een 'gemengd' gezin; in praktijk en literatuur werd vanuit een psychologisch perspectief eerder gewezen op mogelijke problemen ten gevolge van hechtingsstoornissen of opgelopen trauma's voor de adoptie. Vanuit een 'kleurenblinde' benadering werden raciale verschillen lange tijd niet

¹⁹ Moratoria werden al veelvuldig toegepast in TA. Bijvoorbeeld in Roemenië (juni 2001), Cambodja (december 2001), Georgië (augustus 2003), Azerbeidzjan (mei 2004), Belarus (oktober 2004), Guatemala (december 2007), en Vietnam (september 2008). Recente voorbeelden zijn Afrikaanse landen waarin TA de laatste decennia sterk toenam in respons op de daling van TA uit de vroegere grote 'zendende' landen China, Zuid-Korea en Rusland. Zo werden moratoria ingesteld in o.a. Liberia (2009), DR Congo (2013), Ethiopië (2017), Kenya (2014), Zuid-Afrika (2020). Moratoria kunnen tijdelijk zijn, in afwachting van een her-organisatie van de sector na vaststelling van wanpraktijken, maar ze kunnen ook leiden tot het definitief opschorten van transnationale adoptie, zoals in Ethiopië bijvoorbeeld.

gezien als potentieel problematisch: vanuit dit perspectief werd ervan uitgegaan dat de liefde binnen het adoptiegezin voldoende zou zijn om deze verschillen te overwinnen, en dat geadopteerden door hun socialisatie binnen witte gemeenschappen minder vatbaar zouden zijn voor racisme (De Graeve, 2012b). De laatste jaren is er echter, ook in Europa en België, meer aandacht voor de rol en impact die 'ras' en cultuur spelen bij TA. 'Ras', etniciteit en cultuur zijn omstreden begrippen, die soms op een essentialistische manier worden voorgesteld, als vaststaande en onveranderlijke kenmerken die geworteld zouden zijn in biologie en/of een (veronderstelde) gemeenschappelijke oorsprong. In dit rapport wordt een sociaal-constructivistisch perspectief gehanteerd: begrippen zoals 'ras', etniciteit en cultuur werden en worden actief geconstrueerd om mensen onder te verdelen in groepen en hen bepaalde eigenschappen toe te kennen, waarbij ook bepaalde machtsverhoudingen gelegitimeerd worden (Bonilla-Silva, 2018; Rattansi, 2007). Van belang hier is dat afkomst en uiterlijke kenmerken zoals huidskleur dus samenhangen met het toekennen of ontzeggen van bepaalde privileges in de samenleving. De ethische vragen die zich stellen, betreffen dan ook de impact van deze ongelijkheden op de betrokkenen bij adoptie, zowel in individuele interacties als in de bredere sociale omgeving waarin de adoptie tot stand is gekomen.

TA is een praktijk die vorm krijgt in een globale context gekenmerkt door ongelijkheid. Demografische analyses van TA tonen duidelijk aan hoe TA een "quiet migration" betreft waarbij kinderen voornamelijk verplaatst worden van niet-Westerse, armere landen naar rijkere Westerse landen (met de Verenigde Staten, Canada, Frankrijk, Italië en Spanje als grote 'ontvangers'). Onder de zendende landen bevinden zich ook meer geïndustrialiseerde landen als China, Rusland, Zuid-Korea en de Verenigde Staten, maar daarnaast een wisselende lijst van landen uit Oost-Europa (Bulgarije, Roemenië...) en het Globale Zuiden (India, Brazilië, Guatemala, Vietnam, Colombia...) (Selman, 2002, 2010). Een aanzienlijk aantal transnationale adopties zijn daarom ook 'interraciaal' (Tigervall & Hübinette, 2010, p. 494).

Ongelijkheden op basis van 'ras', huidskleur, cultuur en geografische locatie hebben een belangrijke impact op TA, zowel op micro-niveau – in de dagelijkse leefwereld van geadopteerden – als op macro-niveau – in de manier waarop de verhoudingen tussen adoptie-ouders enerzijds, en geadopteerden en hun eerste gezinnen en gemeenschappen anderzijds, vorm krijgen. Twee aspecten zijn hierbij dus van belang:

- 1) De impact van racisme op het welbevinden en identiteitsvorming van kinderen
- 2) De positionering en maatschappelijke kwetsbaarheid van de gemeenschappen waaruit kinderen worden geadopteerd

Bezorgdheden omtrent deze aspecten leidden in de VS en het VK tot omvangrijke discussies over de wenselijkheid van interracial adopties en de vraag of 'ethnic matching' niet zou leiden tot betere resultaten, zowel op vlak van individuele identiteitsvorming voor geadopteerden als voor de maatschappelijke positie van de gemeenschappen wiens kinderen disproportioneel voor adoptie worden geplaatst. In wat volgt, wordt daarom ingegaan op de volgende vragen:

- 1) Waarom is het belangrijk om oog te hebben voor de raciale en culturele identiteit van geadopteerden? Welk belang moeten deze aspecten krijgen binnen adoptiegezinnen?
- 2) In welke mate moet gestreefd worden naar raciale en culturele continuïteit bij het 'matchen' van ouders en kinderen?

1.2.1 Welk belang moeten 'ras' en cultuur krijgen binnen adoptiegezinnen?

Verschillen op vlak van huidskleur, etniciteit, religie, kunnen een impact hebben op de identiteitsvorming en het welbevinden van kinderen. In interracial plaatsingen kan het ontwikkelen van een positieve etnische identiteit complexer en moeilijker zijn, wat bij geadopteerden kan leiden tot ambivalente, en zelfs negatieve gevoelens, ten aanzien van hun identiteit (Wainwright & Ridley, 2012, p. 57). Kwalitatief onderzoek naar de ervaringen van volwassen geadopteerden met racisme, toont aan dat de gevolgen verrijkend kunnen zijn, en een impact kunnen hebben zowel op het

psychisch welzijn als op de sociale status van geadopteerden. Hoewel geadopteerden zich dikwijls niet anders voelen en gedragen dan de etnische meerderheid waarin ze geadopteerd zijn, worden ze omwille van hun andere huidskleur frequent geracialiseerd in dagelijkse interacties waarin ze worden aangesproken, bevraagd, uitgescholden of uitgesloten. Eerder dan voort te komen uit essentiële, aangeboren identiteiten, komen gevoelens van 'anders-zijn' en zich niet thuis voelen voort uit dergelijke interacties, die de geadopteerden erop wijzen dat ze 'hier' niet thuishoren en zo de aanleiding kunnen geven tot identiteitscrisis (Hübinette & Tigervall, 2009).

In de beginjaren van TA werden etnische verschillen zelden geproblematiseerd en overheerste een zogenaamde kleurenblinde visie: hierbij werd ervan uitgegaan dat de liefde binnen het adoptiegezin voldoende zou zijn om alle verschillen te overwinnen en uit te vlakken. Een complete 'tabula rasa' of 'clean break' met het verleden van het kind werd gezien als de beste optie (De Graeve, 2014, p. 66). Sinds de jaren 1970 ligt net een grote nadruk op het belang van 'roots' bij geadopteerden, door De Graeve omschreven als 'een stevig ingeburgerd containerbegrip dat kan slaan op de biologische maar ook op de etnische, culturele of nationale 'wortels' van geadopteerden' (ibid.). Deze positie leunt op een essentialistische visie op identiteit, als onherroepelijk gedetermineerd door de oorspronkelijke bloedbanden. Het verbreken van deze banden, ten gevolge van de scheiding van het kind van zijn/haar moeder, wordt gezien als traumatisch. Vanuit deze waardering van het belang van culturele en biologische continuïteit, kwam er een kentering naar het centraliseren van de 'roots' van adoptiekinderen. Binnen adoptiemiddens vertaalde zich dat in 'cultuurwerk' (De Graeve, 2013): het recreëren van banden met de 'oorspronkelijke cultuur' van geadopteerden, waarbij het adoptiekind omringd wordt met artefacten, voedsel, informatie uit deze 'cultuur', en adoptie-ouders praktijken organiseren – zoals bijeenkomsten en feesten – rond deze bepaalde 'cultuur' (Volkman, 2003). Voor geadopteerden is het gebruikelijk geworden om op 'roots'-reizen te gaan: dit wordt niet langer gezien als bedreigend maar als een evidentie en noodzakelijke stap in helen en vervullen van de identiteit. Dergelijke praktijken worden echter ook bekritiseerd voor de simplistische en reducerende beeldvorming van de 'cultuur' van de geadopteerden. De vaak zeer complexe en diverse realiteit van de herkomstlanden van geadopteerden wordt zo gereduceerd tot één 'cultuur', terwijl binnen dergelijke landen uiteraard grote verschillen kunnen bestaan afhankelijk van de regio, sociale klasse, etnische of religieuze groep waar een geadopteerde vandaan komt.

Onderzoek naar de ervaringen van geadopteerden 'van kleur' toont echter aan dat de attitudes van geadopteerden ten aanzien van hun 'roots' zeer gevarieerd en onderling tegenstrijdig kunnen zijn. In hun onderzoek naar Nederlandse geadopteerden van kleur, onderscheidde Wekker e.a. (2007, p. 7) drie posities: geadopteerden die zich identificeren als 'wit of Nederlands zonder zich verbonden te voelen met hun etnische herkomst'; geadopteerden die zich verscheurd voelen; en geadopteerden die zich zowel verbonden voelen met hun Nederlandse identiteit als met hun land van herkomst 'omdat zij zich willen identificeren met de verschillende gemeenschappen, families en geschiedenissen waar zij als geadopteerden deel van uitmaken'.

Deze diversiteit in ervaringen wijst dus op het tekortkomen van essentialistische ideeën m.b.t. identiteit: vele geadopteerden voelen zich immers zonder meer goed, lijden geenszins onder een scheidingstrauma of voelen geen enkele behoefte aan het verkennen van hun 'roots'. Maar dit wil evenmin zeggen dat een perspectief van kleurenblindheid daarom veralgemeend kan worden: vele andere geadopteerden ervaren het gebrek aan kennis van hun eerste families en etnisch-culturele achtergrond net wel als een belangrijk gemis, en voor hen is erkenning van deze noden en ondersteuning in een zoek- en helingproces levensnoodzakelijk.

1.2.2 In welke mate moet gestreefd worden naar raciale en culturele continuïteit bij het 'matchen' van ouders en kinderen?

Vragen over de wenselijkheid en impact van 'interraciale' adopties (en pleegzorg) waren vooral in de VS en het VK een belangrijk onderwerp van discussie. Deze discussies hadden eerder betrekking op

binnenlandse praktijken van adoptie en pleegzorg, waarbij werd vastgesteld dat het vooral kinderen van kleur zijn, afkomstig uit armere en kwetsbare gemeenschappen, die worden geplaatst bij welgesteldere, witte ouders. In de VS en het VK werden hierbij bedenkingen geuit door verenigingen van zwarte sociaal werkers²⁰ die hun bezorgheden uitten over het gebrek aan culturele continuïteit en de impact hiervan op de identiteitsvorming van de geplaatste kinderen (Patton-Imani, 2002, p. 835)²¹. Zij wezen ook op de onevenwichtige verhoudingen in pleegzorg en adoptie als een rechtstreeks gevolg van racisme en discriminatie in de samenleving, waarbij interracial adoptie zelfs als een vorm van 'internal colonialism' kan worden ervaren (Wainwright & Ridley, 2012, p. 51). In o.a. de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk wordt daarom soms 'ethnic matching' toegepast: het aantrekken van adoptie-ouders die dezelfde raciale, etnische en/of religieuze achtergronden delen met de kinderen, waarbij soms zelfs wordt gezocht naar uiterlijke overeenkomsten. Niettemin overheerst de opvatting dat 'ethnic matching' niet mag leiden tot vertraging of weigering van adoptie louter op basis van etnische of culturele achtergrond. In de VS werd sinds 1994 een officieel 'kleurenblind' beleid ingevoerd; in het VK acht men aandacht voor de culturele, etnische en religieuze achtergrond van het kind belangrijk maar stelt men duidelijk dat dit niet mag leiden tot het vertragen of uitbannen van transraciale plaatsingen (Barn & Kirton, 2012, p. 26).

Bovenstaande debatten hebben betrekking op binnenlandse adopties, in contexten waarin de gemeenschappen waaruit geadopteerd wordt zelf aanwezig zijn, de kans hebben om te wegen op deze debatten en hervormingen voor te stellen. Bij transnationale adoptie werden dergelijke vragen lange tijd niet gesteld, hoewel net hier de meeste adopties interracial zijn en zich evengoed gelijkaardige vragen opwerpen m.b.t. de impact van 'ras' en racisme, en de positie van de gemeenschappen waaruit de geadopteerde kinderen afkomstig zijn. Verschillende herkomstlanden stellen reeds voorwaarden m.b.t. de afkomst, religie, burgerlijke staat of seksuele oriëntatie van adoptie-ouders. In België zijn er precedentes in pleegzorg, waar gezinnen uit minderheidsgroepen soms de voorkeur uiten voor een pleeggezin met gelijkaardige etnisch-culturele en/of religieuze achtergrond en er projecten werden gestart om de kans op 'matching' te vergroten²². De vraag m.b.t. de relevantie en nood aan 'ethnic matching' zou ook in TA aan belang kunnen winnen.

Pleidooien voor 'ethnic matching' liggen echter gevoelig en stuiten dikwijls op sterke weerstand. Een belangrijk bezwaar is dat dit het adoptieproces onnodig zou vertragen, ertoe kan leiden dat kinderen onnodig lang wachten op 'gelijkaardige' adoptie-ouders, of dat een overmatige focus op identiteit andere belangrijke noden van kinderen gaat overschaduwen. Weerstand komt echter ook voort uit een opvatting dat 'kleur' en raciale verschillen er niet toe doen, of zelfs dat interracial adopties kunnen bijdragen tot een betere integratie van minderheidsgroepen (Wainwright & Ridley, 2012, p. 51).

Onderliggend aan 'etnisch matchen' kunnen ook problematische essentialistische aannames zijn m.b.t. 'cultuur' en identiteit. Niet alleen is het niet altijd mogelijk om de 'juiste' culturele, religieuze of etnische achtergrond van geadopteerden vast te stellen, cultuur en etniciteit zelf zijn fluïde en flexibele constructen eerder dan stabiele, vaststaande en gegeven identiteiten. Vanuit dit laatste

²⁰ De National Association of Black Social Workers in de VS (NABSW), de Association of Black Social Workers in het VK.

²¹ De NABSW bracht in 1972 een statement uit waarin ze zich verzetten tegen transraciale adoptie. Hierin uitten ze enerzijds bezorgheden met betrekking tot het gebrek aan inspanningen om Afro-Amerikaanse families bijeen te houden en het disproportioneel groot aantal zwarte kinderen dat in pleegzorg en adoptie terecht kwam. Anderzijds verwezen ze naar het belang van de ontwikkeling van een positieve raciale identiteit bij deze kinderen, die volgens hen beter gefaciliteerd zou worden door plaatsing van deze kinderen in families die dezelfde raciale achtergrond delen (Patton-Imani, 2002, p. 835). Maar eerder dan voor een volledige afwijzing van transraciale adopties, pleitte de NABSW voor investeringen en ondersteuning in Afro-Amerikaanse gemeenschappen, de nodige inspanningen om gezinnen bij elkaar te houden alvorens kinderen uit hun gezinnen werden weggehaald, en prioriteit geven aan adoptiegezinnen met gedeelde etnische achtergrond voor interracial plaatsingen (Patton-Imani, 2002, p. 837).

²² <https://www.pleegzorgvlaanderen.be/over-pleegzorg/projecten/dunya>

perspectief, wordt het zoeken naar een 'juiste' match dan ook een onhaalbare onderneming (Wainwright & Ridley, 2012, p. 58).

Belangrijker dan een exacte match op basis van uiterlijk en veronderstelde identiteit, is de capaciteit van adoptiegezinnen om geadopteerden te helpen in het ontwikkelen van een positief zelfbeeld, en om de nodige ondersteuning kunnen bieden bij confrontaties met racisme en discriminatie (Wainwright & Ridley, 2012, p. 58). Op basis van ervaringen met 'ethnic matching' in het VK, pleiten onderzoekers dan ook voor een flexibele en genuanceerde aanpak, waarbij de complexiteit van identiteitsvorming erkend wordt en de aandacht voor identiteitskenmerken niet leidt tot het overschaduwden van andere, even belangrijke noden van kinderen. De belangrijkste ethische vraag is dan ook niet zozeer of witte ouders al dan niet kinderen van kleur mogen adopteren maar bevindt zich op een ander niveau: *waarom* is het dat het voornamelijk kinderen van kleur zijn die zich in een positie van nood bevinden? Daartegenover staat de meer geprivilegieerde positie van witte middenklasse-ouders, als diegenen die het privilege hebben om via adoptie hulp te kunnen bieden en/of daarbij een eigen kindervens kunnen vervullen (Ahluwalia, 2007; Patton-Imani, 2002). Deze vraag leidt dan ook naar de bredere maatschappelijke omgeving en de omstandigheden die tot deze ongelijke positioneringen leiden: ondanks richtlijnen van de Conventie, blijkt armoede immers nog al te vaak de belangrijkste reden waarom ouders kinderen afstaan voor adoptie. Dit geldt voor een groot aantal van de zendende landen in adoptie, maar evenzeer voor een rijker land als de VS: in dit laatste geval zijn de armoede, marginalisering en het gebrek aan gezinsondersteuning bij Afro-Amerikaanse gemeenschappen belangrijke oorzaken voor het disproportionele aantal Afro-Amerikaanse kinderen in pleegzorg en (transnationale) adoptie.

Besluit

Geadopteerden kunnen hun identiteitsvorming op heel verschillende manieren beleven, maar duidelijk is dat veel geadopteerden behoefte hebben aan kennis over hun afkomst om vorm te kunnen geven aan hun identiteit. Ongelijkheden op basis van 'ras', etniciteit en cultuur, beïnvloeden de manier waarop geadopteerden zich al dan niet thuis voelen in het aankomstland, maar ook de manier waarop adoptie zelf vorm krijgt. De erkenning van deze ongelijkheid tussen herkomst- en aankomstlanden, en van het belang van raciale en culturele identiteit, hoeft niet te leiden tot het opleggen van 'ethnic matching'. Wel is het belangrijk om rekening te houden met de impact van 'ras' en cultuur op de identiteitsvorming in de opvoeding van geadopteerden. Ook zou TA, als kindbeschermsmaatregel, steeds gepaard moeten gaan met andere strategieën om gezinsondersteuning te bieden aan die gemeenschappen die disproportioneel vertegenwoordigd zijn als zendende partijen in adoptie.

1.3 Open adoptie

Open adoptie is een praktijk die steeds meer toegepast wordt in binnenlandse adoptie. Open adopties kunnen eenvoudigweg omschreven worden als 'adopties waarin het adoptiegezin en het geboortegezin contact hebben met elkaar' (Reamer & Siegel, 2007, p. 11)²³. Open adoptie is dus geen afgebakend juridisch construct, en definiëringen en toepassingen van 'open adoptie' kunnen sterk uiteenlopen. Er kan dus eerder gesproken worden van een 'continuüm van openheid' met variaties in de mate van informatie-uitwisseling, contact, frequentie en aantal betrokkenen. Belangrijk hierbij is

²³ Een meer gedetailleerde definitie van Reamer & Siegel: "open adoption refers to adoptions in which at least one birth-family member (usually, but not always, the birth mother) and the adoptive parent(s) have had some form of contact with each other (e.g., at least one face-to-face meeting, exchange of letters or e-mail, or telephone conversations); they have shared some identifying information with one another (perhaps last names or addresses); and the child, if old enough to have language, knows that the contact exists" (Reamer & Siegel, 2007, p. 11)

dat open adoptie niet gelijk staat aan gedeeld juridisch ouderschap: de adoptie-ouders blijven beschikken over de volledige juridische rechten en verantwoordelijkheden over het kind (ibid.), maar eerste ouders krijgen meer inspraak en inzicht in het adoptieproces en de mogelijkheden tot contact blijven steeds open²⁴.

In TA wordt open adoptie zelden toegepast en primeert nog steeds het 'clean-break'-principe dat bij binnenlandse adoptie nu sterk gediscredeerd wordt (Högbacka, 2014, p. 7). Onderzoek naar binnenlandse open adopties toont echter aan openheid heel wat voordelen biedt, voor alle betrokkenen bij adoptie. Voor eerste ouders leiden de transparantie en mogelijkheid tot contact tot meer zekerheid over het welzijn van hun kind, de geruststelling dat de beslissing om het kind af te staan de juiste was, en de mogelijkheid tot een zekere continuïteit in het ouderschap (Rotabi & Gibbons, 2012, p. 115). Ook adoptie-ouders kunnen baat hebben bij open adoptie, door de beschikbaarheid van informatie m.b.t. de medische en psychosociale voorgeschiedenis van hun kind, die hen kan helpen bij de opvoeding. Geadopteerden hoeven niet meer te worstelen met onbeantwoorde vragen over hun achtergrond en identiteit maar krijgen toegang tot informatie over hun afkomst, de redenen voor de adoptie, en hun medische en psychosociale voorgeschiedenis (Reamer & Siegel, 2007, p. 13). De vraag stelt zich dan waarom dit ook in TA niet meer gepromoot en toegepast wordt.

De geleidelijke acceptatie van openheid in binnenlandse adoptie kan gekoppeld worden aan de sterker geworden onderhandelingspositie van eerste moeders in de steeds competitievere binnenlandse adoptiemarkt in Westerse landen, waarin gezonde jonge baby's een schaars goed zijn geworden en eerste ouders zo meer zeggenschap konden verkrijgen bij de selectie van adoptie-ouders en de opvolging van de adoptie (Reamer & Siegel, 2007, p. 12). Het activisme van zowel geadopteerden als eerste ouders voor meer rechten m.b.t. informatie en betrokkenheid vanaf de jaren 1970, viel ook samen met ontwikkelingen in wetenschappelijk onderzoek, waarbij vanuit psychologisch perspectief het belang van hechting en genetisch ouderschap sterker werd benadrukt. Zo groeide een consensus dat openheid, aandacht voor 'roots' en (zelfs minimaal) contact in het belang van het kind is, en daarom een goede praktijk zou vormen in adoptie (Volkman, 2003; Yngvesson & Mahoney, 2000).

Voor de afwezigheid van open adoptiemodellen in TA kunnen verschillende redenen genoemd worden. Als eerste kunnen praktische bezwaren genoemd worden: de geografische afstand, taal- en culturele verschillen, de financiële en administratieve drempels die heen en weer reizen vooral voor eerste ouders bemoeilijken, maken blijvende communicatie en contact minder evident dan bij binnenlandse adoptie (Bhabha, 2004, p. 186). Pre-adoptief contact tussen de ouders, dat bij open adoptie gezien wordt als positief en een noodzakelijke basis voor het ontwikkelen van vertrouwen en samenwerking, is bij TA formeel verboden, dit om te voorkomen dat druk zou worden uitgeoefend op eerste ouders. Maar deze praktische drempels zijn niet onoverkomelijk en hoeven de ontwikkeling van nauwere contacten tussen de ouders na de adoptie niet noodzakelijk uit te sluiten. Een belangrijkere barrière kan de weerstand van adoptieouders zijn: een keuze voor TA is immers vaak een bewuste keuze om net geen contact te hoeven hebben met eerste ouders. Vele adoptieouders verlangen naar het exclusieve ouderschap van hun kind en voelen zich minder bedreigd door eerste ouders als die op een ander continent wonen. Daartegenover staat de zwakkere onderhandelingspositie van eerste ouders in TA, die veel minder in de mogelijkheid zijn om bezwaren te uiten of rechten af te dwingen (Reamer & Siegel, 2007, p. 14).

²⁴ In België past ook het Adoptiehuis, de dienst die bemiddelt bij binnenlandse adoptie, principes van open adoptie toe. De eerste ouders ontvangen begeleiding en na de geboorte is er bedenktijd waarin ze nog kunnen afzien van de adoptie. Men houdt rekening bij wat ze belangrijk vinden bij de keuze van adoptieouders, en ook een ontmoeting met de adoptieouders is mogelijk. Na de adoptie is er de mogelijkheid om de evolutie van het kind op te volgen en de ouder kan persoonlijke informatie achterlaten in een dossier dat de geadopteerde vanaf 12 jaar kan inkijken. Indien zowel geadopteerde als eerste ouder dat wensen, kan toegewerkt worden naar kennismaking of contact. (<http://adoptiehuis.be/>).

Besluit

Bij open adoptie krijgen eerste ouders meer begeleiding, inspraak en inzicht in het adoptieproces. De mogelijkheden voor informatie-uitwisseling en contact blijven open, waarbij rekening gehouden wordt met de wensen en mogelijkheden van alle betrokkenen. Principes van open adoptie worden in toenemende mate toegepast bij binnenlandse adoptie en hebben positieve effecten voor de betrokkenen. In TA zijn met name eerste ouders een kwetsbare partij, en de fysieke afstand maakt hen vrijwel onzichtbaar in het adoptieproces. Het uitsluiten van deze eerste ouders van rechten en ethische principes die in binnenlandse adoptie steeds evidenter zijn, is echter een fundamentele onrechtvaardigheid, die niet kan gelegitimeerd worden door afstand, praktische bezwaren of eenzijdige voorkeuren van adoptieouders. Ook in TA zou dus grondig en dringend onderzocht moeten worden wat de voordelen van open adoptie kunnen zijn en hoe dit mogelijk gemaakt kan worden.

1.4 Is adoptie een equivalent of moreel superieur alternatief voor ART?

TA wordt vaak beschouwd als een alternatief voor gezinsvorming via geassisteerde reproductieve technologie (ART). Onder ART vallen technieken zoals in vitro fertilisatie (IVF), intro-cytoplasmatische sperma-injectie, eicel- of spermadonatie, en draagmoederschap (Jones, 2010, p. 360). Net als ART biedt TA – in tegenstelling tot pleegzorg – het perspectief op permanentie en exclusief ouderschap, waardoor het voor vele kinderloze koppels een evenwaardig alternatief is voor gezinsvorming. Maar ook het humanitaire aspect kan een bijkomende of doorslaggevende reden zijn waarom ouders kiezen voor adoptie.

Opvallend in literatuur en praktijk met betrekking tot ART, is dat adoptie vaak wordt voorgesteld als een evident, soms zelfs moreel superieur, alternatief dat minder ethisch beladen lijkt dan meer controversiële vormen van ART, zoals commercieel draagmoederschap of eiceldonatie²⁵. Hierbij wordt dan de nadruk gelegd op de veronderstelde ‘win-win’ voor alle partijen, en wordt het humanitaire karakter van adoptie – het ‘redden’ van een kind – gezien als de morele meerwaarde (Rulli, 2016). Adoptie wordt hierbij gezien als vrij van de potentiële exploitatie van bvb. draagmoeders of eiceldonoren, of zou anders dan deze praktijken, niet leiden tot de commodificatie van kinderen en vrouwenlichamen (Anderson, 1991).

Dergelijke veronderstellingen gaan echter uit van de reeds ontcrachte veronderstelling dat er in armere landen een ‘voorraad’ aan adoptabele kinderen beschikbaar is, én gaan compleet voorbij aan de problematiek van illegale praktijken en kinderhandel die ook TA stimuleert (zie deel I, 1.1). Het is dan ook belangrijk dat onderzoekers en gezondheidswerkers die adoptie voorstellen als een valabel alternatief voor ART, zich evenzeer bewust zijn van de specifieke ethische uitdagingen bij adoptie.

Adoptie verschilt ook van ART in de zin dat adoptie in de eerste plaats een kinderbeschermingsmaatregel is, waarin het belang van het kind centraal staat (Palacios et al., 2019). Vanuit dit perspectief ligt de finaliteit van adoptie in het bieden van zorg voor kinderen, en het zoeken van ouders voor kinderen, niet omgekeerd. Hoewel humanitaire en pragmatische motieven zeker samen kunnen gaan wanneer men kiest voor adoptie ten gevolge van onvruchtbaarheid, kan het onbedachtzaam promoten van adoptie als equivalent aan ART bijdragen aan het stimuleren van een vraag naar kinderen, waarbij de marktwerking van adoptie in gang schiet die via illegale praktijken een aanbod aan kinderen creëert (zie deel II, 2.1). Ook is het belangrijk om waakzaam te zijn voor mogelijke dynamieken van ‘concurrentie’ tussen adoptie en ART, met name wanneer de voorkeur van ouders toch blijkt te liggen bij een genetisch ‘eigen’ kind en adoptie een keuze is die ‘bij gebrek aan beter’

²⁵ Ethische problemen die geassocieerd worden bij commercieel draagmoederschap en eiceldonatie zijn o.a. de mogelijke commodificatie van kinderen en vrouwenlichamen, de potentiële commerciële exploitatie van vrouwen, vragen met betrekking tot anonimiteit en ouderschap. Vanuit het standpunt van de kinderen die op deze manieren verwekt worden, kunnen ook hier vragen rijzen met betrekking tot het recht op informatie en identiteitsvorming (Scherman, Misca, Rotabi, & Selman, 2016).

wordt gemaakt (Palacios et al., 2019, p. 6). Zo is reeds aangetoond dat de toenemende beschikbaarheid van globaal commercieel draagmoederschap gerelateerd kan worden aan een dalende vraag naar TA in landen zoals de VS, Verenigd Koninkrijk en Australië (Scherman et al., 2016). Terwijl een dalende vraag vanuit het perspectief van adoptie momenteel niet problematisch hoeft te zijn, gezien ook het beperkte aanbod aan adoptabele kinderen, kan het uitbouwen van adoptie als stabiele kinderbeschermingsmaatregel bemoeilijkt worden door een dergelijke volatiliteit bij kandidaat-ouders.

Besluit

In TA kunnen humanitaire motivaties samengaan met een wens tot gezinsuitbreiding. Maar TA is in de eerste plaats echter een kinderbeschermingsmaatregel waar specifieke ethische uitdagingen aan verbonden zijn, en kan daarom geen al te vanzelfsprekend alternatief zijn voor ART. Het voorstellen van TA als een probleemloos, of zelfs moreel superieur alternatief, voor gezinsvorming, draagt bij tot het creëren van een vraag naar adoptabele kinderen, waarbij een perverse marktwerking gestimuleerd wordt (zie deel II, 2.1) die wanpraktijken in herkomstlanden in de hand werkt. De werking van TA als stabiele kinderbeschermingsmaatregel vereist bovendien dat kandidaat-adoptie-ouders zich onvoorwaardelijk kandidaat stellen voor de opvang van een kind in nood, en niet afhaken eenmaal een verkiesbaar alternatief in de vorm van een 'eigen' genetisch kind beschikbaar wordt. Adoptie kan en mag dus als alternatief voor gezinsvorming voorgesteld worden, indien men zich ook in de biomedische zorgsector voldoende bewust is van de ethische specificiteit en mogelijke uitdagingen die bij adoptie komen kijken, en indien ouders een bewuste keuze maken om hun kinderwens te combineren met het opnemen van zorg voor een kind dat een voorgeschiedenis, en mogelijk nog contacten, heeft met eerste ouders in een ander land.

1.5 Nieuwe profielen

Evoluties in de maatschappelijke context hebben geleid tot veranderende profielen van betrokkenen bij TA. In Westerse landen worden scheidingen en alleenstaand ouderschap steeds minder gestigmatiseerd: dit leidde de voorbije decennia tot een daling in binnenlandse adopties, maar resulteerde ook in een groeiende acceptatie en normalisering van gezinnen die afwijken van het 'traditionele' heteroseksuele gezin. Deze verschuivingen lieten zich ook voelen in de adoptiesector, waar verschillende landen – waaronder België – nu toelaten dat ook alleenstaanden en LGBTQI+-koppels het recht hebben om kinderen te adopteren²⁶. Adoptieouders moeten echter ook beantwoorden aan de criteria van zendende landen, die zelf ook vereisten kunnen opleggen m.b.t. burgerlijke stand, seksuele oriëntatie en leeftijd waardoor adoptie alsnog beperkt kan worden tot bepaalde profielen. Met name LGBTQI+-adoptie-ouders zijn hierdoor nog kwetsbaar voor discriminatie en stereotypering in adoptieprocedures²⁷.

Een andere belangrijke verschuiving betreft het profiel van adoptabele kinderen. Ten gevolge van maatschappelijke veranderingen in heel wat zendende landen – toepassing van het

²⁶ De meeste Europese landen vereisen nog wel dat koppels voor de wet getrouwd zijn; enkel in België, Luxemburg, Malta, Nederland en Spanje kunnen ook samenwonende koppels adopteren. Adoptie door alleenstaanden is toegelaten in alle Europese landen, behalve in Italië. Adoptie door koppels van hetzelfde geslacht is toegelaten in België, Denemarken, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Malta, Nederland, Spanje, Zweden en het Verenigd Koninkrijk (EPRS, 2016).

²⁷ Ondanks de wettelijke aanvaarding en de relatief tolerante attitude t.a.v. LGBTQI+'s in de landen waarop adoptie door deze groepen is toegelaten, kunnen meer of minder expliciete stereotypen en vooroordelen nog steeds leiden tot bijkomende drempels in de adoptieprocedure, zowel voor als na de adoptie. Daarom is het belangrijk om te voorzien in trainingen en sensibilisering van professionals in de adoptiesector m.b.t. deze thema's (Appell, 2001; Dugmore & Cocker, 2008).

subsidiariteitsprincipe, de-stigmatiseren van alleenstaande moeders, beschikbaarheid van anticonceptie – daalt de beschikbaarheid van kinderen met het meest gewilde profiel: jong en gezond (Cantwell, 2017; Lammerant & Hofstetter, 2007). De kinderen die zich wel nog in instellingen bevinden zijn daarom niet allemaal adoptabel: dit kan zijn omdat familieleden geen toestemming geven voor adoptie, omdat de overheid geen duidelijk legale status toekent aan het kind wat het adoptabel zou kunnen maken, of omdat het kind bepaalde psychologische problemen heeft waardoor integratie in een gezin moeilijk wordt. Een aantal van deze kinderen zijn kinderen met zogenaamde bijzondere ontwikkelingsbehoeften ('special needs'), een brede term die kan verwijzen naar een grote variëteit aan bijzonderheden:

These needs can include older children, ethnic and racial minorities, sibling groups, those with histories of abuse, those with correctable physical or medical problems, permanent or chronic impairments or medical conditions, emotional or behavioural problems, functional limitations, developmental delays, premature birth or low-birth weight and prenatal risk factors. In international adoption, 'special needs' can cover a wider array of concerns. Children over the age of two, even with no health impairments, can be classified to have SN as they are considered more difficult to place in families and are likely to have developed attachment problems and developmental and social concerns that arise from institutionalisation. Children from developing countries may also be considered to have SN if they have minor health concerns which may be more difficult to address in their home countries due to lack of resources. (Good, 2015)

In Vlaanderen werden volgende kenmerken weerhouden als kenmerkend voor specifieke ontwikkelingsbehoeften: (1) een oudere aankomstleeftijd (6 jaar), (2) plaatsing van een sibling (= gelijktijdige adoptie van minstens 2 biologische of sociale broers/zussen), (3) gedrags- en/of emotionele problemen, (4) ontwikkelingsproblemen en (5) lichamelijke/medische problemen (Vliegen, Tang, Hesemans, & Desmet, 2016).

In het algemeen gaat het om kinderen die in hun eigen context moeilijker te plaatsen of te verzorgen zijn, en voor wie de zorg met extra uitdagingen komt. Landen die het moeilijker hebben om gespecialiseerde zorg voor deze kinderen te voorzien, kunnen ervoor kiezen om TA voor deze groep te prioriteren. Een risico bestaat dat TA beschouwd kan worden als een 'goedkoper' alternatief voor institutionele zorg, dit terwijl ook hier de nodige investeringen in lokale begeleiding en dienstverlening cruciaal zijn en de organiserende overheden daar de nodige financiële middelen voor moeten voorzien (Schweiger & O'Brien, 2005, p. 519). Voor deze kinderen zijn er echter minder adoptiefamilies beschikbaar. Toch is er een duidelijk stijgende tendens in de adopties van kinderen met speciale ondersteuningsbehoeften. TA kan voor deze kinderen een goede oplossing zijn onder de belangrijke voorwaarde dat de adoptiegezinnen voldoende psychologische ondersteuning krijgen en kunnen rekenen op gepaste post-adoptie zorg. De noden van deze kinderen op vlak van medische, psychologische en pedagogische zorg kunnen immers aanzienlijk zijn en de draagkracht van een enkel gezin overstijgen (Vliegen et al., 2016, p. 49). Onderzoek rond dit thema is echter opvallend schaars. Amerikaans onderzoek naar geadopteerde kinderen met 'special needs' (zowel in binnenlandse als transnationale adoptie) toont echter aan dat de toename van deze adopties gepaard gaat met een toename in post-adoptieve problemen en in meer adoptieprocedures die worden stopgezet of ontbonden. Uit dergelijk onderzoek blijkt een grote nood aan medische, pedagogische en financiële steun, bvb. ondersteuning voor medische kosten of psychologische bijstand voor ambulante zorg, maar ook voor tijdelijke opvang in zorginstellingen (Reilly & Platz, 2004, p. 52).

Besluit

Er is geen aanwijzing dat de verschuivende profielen bij adoptie-gezinnen (LGBTQI+, alleenstaanden) een negatieve impact hebben op het welzijn van geadopteerden. Wel kan het nodig zijn om sensibilisering en training te voorzien m.b.t. de mogelijk bijkomende drempels en discriminatie die deze profielen kunnen ondervinden in de adoptieprocedure.

Kinderen met speciale ontwikkelingsbehoeften kampen dikwijls met bijkomende kwetsbaarheden en zorgnoden. De toename in adopties van deze kinderen moet gepaard gaan met bijkomende investeringen voor begeleiding en nazorg, zowel in zendende als ontvangende landen. Pre-adoptief kunnen voorbereidingsprogramma's bijdragen door ouders concrete en realistische informatie te geven over mogelijke uitdagingen en strategieën om daarmee om te gaan (Schweiger & O'Brien, 2005, p. 519)²⁸. Post-adoptief is er de behoefte aan professionele begeleiding en opvolging, zowel individueel als in groep (bvb. info-avonden, uitwisselingen met andere adoptie-ouders). Hierbij moet ook aandacht zijn voor het sensibiliseren en betrekken van actoren in de bredere omgeving die met deze gezinnen in aanraking komen (zoals kinderdagverblijven, scholen, psychologen, sociaal werkers...) (Schweiger & O'Brien, 2005, p. 520; Vliegen et al., 2016, p. 49). Maar ook wordt gewezen op het belang van informele steun, in de vorm van een sociaal netwerk dat emotionele en praktische ondersteuning kan bieden (Reilly & Platz, 2004, pp. 52-53).

²⁸ Vliegen e.a. merken hierbij op dat speciale ontwikkelingsbehoeften niet altijd meteen zichtbaar zijn voorafgaand aan de adoptie, maar ook zich later kunnen ontwikkelen. Dit kan impliceren dat in feite 'alle kandidaatadoptieouders voorbereid dienen te worden op de mogelijke aanwezigheid van ontwikkelingsproblemen en/of gedrags- en emotionele problemen bij het adoptiekind'(Vliegen et al., 2016, p. 48).

II - ETHIEK VAN ADOPTIE: DE IMPACT VAN ONGELIJKHEID

Transnationale adoptie krijgt vorm in een context van globale ongelijkheid. Dit had, en heeft, belangrijke gevolgen voor de manier waarop adoptie gedefinieerd werd en functioneert. In dit onderdeel worden kritische perspectieven beschreven die nagaan wat de impact is van deze context van ongelijkheid en hoe deze – ongeacht goede bedoelingen – ertoe leidt dat ook de praktijk van adoptie zelf ongelijkheden reproduceert. Vanuit dit perspectief wordt adoptie als praktijk dus gesitueerd in een bredere maatschappelijke context, en worden kritische reflecties gemaakt bij de manier waarop adoptie vorm krijgt, functioneert en zelf ongelijkheden kan reproduceren. Drie belangrijke thema's werden geïdentificeerd in de literatuur: de marktwerking van adoptie (2.1), ongelijkheid en armoede (2.2), en de impact van eurocentrisme op het vormgeven aan adoptie (2.3).

2.1 De marktwerking van adoptie: Hoe werkt TA commodificatie van kinderen in de hand?

Al sinds de vroege institutionalisering van adoptie in de jaren 1920 wordt vastgesteld dat, ondanks alle goede bedoelingen, adoptie de facto werkt als een markt van vraag en aanbod waarin het risico op commodificatie en verhandeling van kinderen reëel is (Cantwell, 2017; Freundlich, 2000a; HCCH, 2014; Keating, 2009). Dergelijke dynamieken blijken moeilijk te vermijden en zijn mogelijk zelfs onvermijdelijk in een context van ongelijkheid en neoliberalisering. De vraag naar kinderen, in combinatie met de sommen geld die circuleren in TA – zelfs als deze enkel tot doel hebben om kosten²⁹ te vergoeden – leiden onvermijdelijk tot commodificatie en vermarkting, en daarbij ook tot onmenselijking en uitbuiting (Van Wichelen, 2019, p. 684).

Ook TA zet dus marktmechanismen in gang die overeenkomsten vertonen met mensenhandel ('trafficking'), door Bhabha gedefinieerd als 'the non-consensual, globalized, and commercially-mediated transport of individuals accompanied by strangers across continents, typically from poor, developing countries to rich, developed destinations' (Bhabha, 2004, p. 182). Net als bij mensenhandel, wordt deze markt gedreven door vraag en niet door aanbod, maar kunnen de betrokken partijen wel degelijk voordelen zien in de transactie: ouders die hun kind afstaan uit armoede zien het vooruitzicht op een beter leven voor dat kind; adoptie-ouders het vervullen van een kinderwens en/of de voldoening om te voorzien in dat betere leven voor een kind. Een belangrijk verschil met mensenhandel is natuurlijk de intentie achter adoptie, waarbij adoptie uiteraard niet gericht is op het vervullen van een vraag naar goedkope, exploiteerbare arbeid. Maar noch de eerste ouders, noch de adoptie-ouders zijn zich gewoonlijk bewust van de mogelijk exploitatieve transacties die achter een adoptie schuilgaan. En hoewel toestemming van de eerste ouders een vereiste is, is het in vele gevallen moeilijk om misbruik te scheiden van toestemming (ibid. p. 183, 189). Net de in het algemeen goede intenties achter adoptie, maken dat de problematische implicaties ten gevolge van deze marktwerking, onzichtbaar en ontkend worden.

Een eerste belangrijke kwestie betreft de manier waarop geld circuleert in TA. De kosten en lonen in adoptie worden deels, en soms in grote mate, betaald via de bijdragen van adoptie-ouders. Net om de indruk te vermijden dat adoptie een commerciële transactie is, wil men vermijden dat bepaalde actoren geld kunnen verdienen aan de overdracht van een kind. Ouders die hun kind afstaan, mogen hier niet voor vergoed worden, en de bijdrage van adoptie-ouders wordt omschreven als een bijdrage in 'kosten'. Gezien het grote risico op misbruik (zie ook deel I, 1.1), is financiële transparantie van groot belang: financiële middelen mogen enkel ingezet worden voor professionalisering en het

²⁹ De Conventie laat het vergoeden van kosten toe, maar deze mogen enkel dienen om welomschreven en specifieke diensten te vergoeden (lonen voor professionals, vertalingskosten, administratieve kosten...) die nodig zijn voor het realiseren van de adoptie (HCCH, 2014).

voldoen aan de juridische voorwaarden (bvb. in het herkomstland: ondersteuning van eerste ouders, onderzoeken van strategieën voor lokale zorg, samenstellen van dossiers; en in het aankomstland: informeren en voorbereiden van adoptie-ouders, rapportage, nazorg...). Kosten die niet verantwoord kunnen worden, worden immers mogelijk gebruikt om een kind op illegale wijze te bekomen (bvb. betalen van eerste ouders om toestemming te verkrijgen, corruptie, vervalsen van documenten) (Lammerant & Hofstetter, 2007, p. 16). Aangezien er hoe dan ook bepaalde mensen 'verdienen' aan adoptie, kan ook de vraag gesteld worden of het wel te verantwoorden is dat eerste ouders, ondanks hun dikwijls precaire situatie, helemaal geen vergoeding kunnen claimen, terwijl dit bij bijvoorbeeld commercieel draagmoederschap wel gebeurt. Dit is een moeilijke discussie omdat het idee van een vergoeding in ruil voor het afstaan van een kind het idee van kinderhandel verder versterkt; anderzijds kan het ontbreken van enige ondersteuning (financieel of anderszootig) voor eerste ouders bijdragen aan de reeds bestaande onzichtbaarheid en kwetsbaarheid van deze doelgroep, die dikwijls letterlijk en figuurlijk met lege handen achterblijft (Bhabha, 2004, p. 185).

Een tweede probleem betreft de impact van de loutere aanwezigheid van TA-actoren in lage inkomenslanden. De ontwikkeling van een sector gericht op TA, creëert een impliciete, en in sommige gevallen ook zelfs een expliciete, druk om daadwerkelijk kinderen te leveren, ongeacht of er wel een voldoende aanbod is³⁰. Dit kan er toe leiden dat men TA als een evidente oplossing voor zorgnoden gaat beschouwen en niet meer gaat investeren in het uitbouwen van een eigen zorgaanbod (Cheney & Rotabi, 2015; S. G. Post & Mahowald, 1996). Een ander probleem betreft het koppelen van TA-dienstverlening aan steun voor projecten of ontwikkelingshulp. TA kan zo verworpen tot een 'ruilhandel', met actoren die een stabiele aanlevering van kinderen willen voorzien teneinde deze financiële ondersteuning niet te verliezen (HCCH, 2014; Högbäck, 2014). De stap om ook kinderen aan te leveren die niet adoptabel zijn of verkregen via illegale praktijken, is daarbij snel gezet.

Besluit

Hoewel voorzorgen genomen kunnen worden om misbruik te voorkomen, lijken perverse effecten moeilijk te vermijden. Een sector die functioneert op basis van de bijdragen van (begoede) adoptie-ouders voor het betalen van lonen, heeft immers onvermijdelijke belangen in de continuïteit (en omvang) van deze bijdragen (Buterbaugh, 2013). Een belangrijk ethisch probleem stelt zich echter als men (moedwillig) blind blijft voor dit risico van commodificatie. Actoren in adoptie hebben de verantwoordelijkheid om deze realiteit te erkennen en de nodige voorzorgen te nemen om commodificatie zo goed als mogelijk te voorkomen en te bestrijden. Er lijkt echter een tendens in de adoptiesector om dit net niet te doen, en om te blijven vasthouden aan het beeld van adoptie als een praktijk die, louter door de goede intenties van individuele actoren, vrij kan blijven van deze commercialisering (Cantwell, 2017). Daarnaast kan men de vraag stellen of regulering, hoe strikt toegepast ook, er ooit wel in *kan* slagen om commodificatie en exploitatie uit te bannen, gezien de context van globale economische ongelijkheid waarin adoptie functioneert (Ahluwalia, 2007).

2.2 Ongelijkheid en armoede in adoptie: Welke impact heeft TA op andere kwetsbare partijen?

Transnationale adoptie krijgt vorm in een mondiale context gekenmerkt door ongelijkheid. Hoewel armoede officieel geen reden voor adoptie mag zijn, is duidelijk dat TA wordt gestructureerd door armoede: het dominante patroon is dat kinderen uit armere landen en gemeenschappen geadopteerd worden door ouders uit rijkere landen en gemeenschappen. Dit betekent dat de families en ouders

³⁰ Sommige Centrale Autoriteiten creëren een impliciete of expliciete druk om (een bepaald aantal) kinderen, bij voorkeur jong en gezond, te voorzien voor TA, wat niet alleen in tegenspraak is met de juridische instrumenten en het subsidiariteitsprincipe maar ook nefast voor de ontwikkeling van lokale zorgsystemen (Lammerant & Hofstetter, 2007, p. 7). Lammerant & Hofstetter noemen o.a. Frankrijk, Italië, Spanje als landen die expliciet druk zetten op zendende landen om een bepaald aantal kinderen te voorzien voor TA.

waaruit geadopteerd wordt, dikwijls in precare situaties leven en zeer kwetsbaar zijn (Högbacka, 2014, 2016; Rotabi & Gibbons, 2012). Moeders kunnen des te kwetsbaarder zijn omwille van hun gender, leeftijd, etniciteit en/of sociale status (ibid.). Hun economische deprivatie gaat dikwijls gepaard met andere vormen van discriminatie, op basis van gender en/of etniciteit. De lokale sociale werkers die adopties regelen, behoren zelf gewoonlijk tot meer begoede en/of etnisch dominante groepen, wat stereotypering en discriminatie van achtergestelde ouders in de hand kan werken. Zo kan men ook op lokaal vlak TA beschouwen als een manier om kinderen te 'reddend' uit gemarginaliseerde families en gemeenschappen, eerder dan besluiten om te investeren in steun om deze gezinnen bij elkaar te houden (Högbacka, 2014, p. 3).

De eerste ouders zijn de kwetsbaarste, minst vertegenwoordigde en minst zichtbare groep in TA. In het beperkte onderzoek dat gedaan werd naar de ervaringen van eerste moeders met TA – eerste vaders zijn nog meer onzichtbaar in onderzoek – zijn talloze voorbeelden te vinden van moeders die onder druk werden gezet, onvoldoende geïnformeerd werden of niet begrepen dat het toestemmen in TA gelijk zou staan met het permanent en onomkeerbaar verbreken van de banden met hun kind (Bos, 2008). In sommige gevallen hebben de moeders een verkeerd beeld van adoptie, en denken ze bvb. dat contacten behouden zullen blijven en hun kind later naar hen terug zal keren. Maar er zijn ook gevallen waarin moeders opzettelijk misleid worden door agentschappen: er wordt hen bijvoorbeeld beloofd dat hun kinderen op vakantie gaan of een opleiding krijgen, terwijl ze in werkelijkheid worden afgestaan voor TA (Bos, 2008; Högbacka, 2016; Loibl, 2019). Naast armoede, zijn er ook andere vormen van ongelijkheid die door TA in stand gehouden kunnen worden. Zo was het hoge aantal adopties vanuit China nauw verbonden met een specifiek beleid, waarbij de restricties van de een-kind-politiek werden gecombineerd met een beleid dat binnenlandse adoptie of pleegzorg verbod (Johnson, 2016). In Zuid-Korea, waar de gunstige economische omstandigheden normaal gezien de ontwikkeling van sterke lokale zorgsystemen toelaten, is het hoge aantal adopties vooral te verklaren door de sterke stigmatisering van ongehuwde moeders (Kim, 2014).

Besluit

Hoewel armoede officieel geen reden mag zijn om een kind af te staan voor TA, ligt dit nog al te vaak aan de basis van adopties, en eerste ouders en gemeenschappen blijken de meest kwetsbare partij. Om de positie van deze ouders te versterken, en te voorkomen dat armoede toch nog een reden blijkt om kinderen af te staan, zijn daarom maatregelen nodig die verder gaan dan wat de Conventie voorziet. Op macro-niveau lijkt een evidente stap het versterken van deze families en het elimineren van de omstandigheden die hen ertoe aanzetten om een kind af te staan (Rotabi & Gibbons, 2012, p. 116). Zoals Smolin stelt is het ethisch onaanvaardbaar dat ouders louter uit armoede kinderen afstaan voor adoptie, terwijl hetzelfde bedrag dat gebruikt wordt om hun kinderen naar een ander land te transporteren zou volstaan om het gezin bij elkaar te houden (Smolin, 2006). Indien TA door ontvangende landen ernstig wordt genomen als kindbeschermingsmaatregel, moet meer aandacht gaan naar hoe TA functioneert naast en met andere alternatieven, en hoe men ook kan investeren in de ontwikkeling van begeleiding en de lokale zorgsector. Hoewel het belangrijk blijft om het geld dat circuleert voor adoptie niet rechtstreeks te koppelen aan projectsteun en ontwikkelingshulp, zou een betere afstemming tussen de sector van adoptie en ontwikkelingssamenwerking kunnen leiden tot een holistisch benadering van kindbescherming in de landen waar men mee samenwerkt.

2.3 Eurocentrisme: In welke mate reflecteert adoptie ook niet-Westerse opvattingen over zorg?

De juridische instrumenten die TA reguleren werden onderschreven door een groot aantal landen uit de hele wereld. Toch worden ze bekritiseerd omdat centrale en belangrijke begrippen zoals 'adoptie', 'familie' en 'adoptabiliteit' voornamelijk eurocentristische visies reflecteren; ze komen dus niet

noodzakelijk overeen met de manier waarop deze begrippen in niet-Westerse landen en gemeenschappen ingevuld worden. Sommige auteurs stellen dan ook dat de Conventie daarom niet functioneert als een neutraal instrument dat de perspectieven van alle ondertekenende partijen op gelijke wijze behartigt, maar dat het voornamelijk het perspectief en de belangen van aankomstlanden normaliseert en universaliseert (Cheney & Rotabi, 2015; Högbäck, 2014; Van Wichelen, 2019).

Discussies betreffen voornamelijk twee belangrijke problemen: (1) de specificiteit van ‘volle adoptie’ en (2) de invulling van sleutelbegrippen zoals ‘gezin’, ‘familie’, ‘zorg’, ‘toestemming’, ‘wees’, ‘adoptabiliteit’.

2.3.1 De specificiteit van ‘volle adoptie’

Adoptie, in de zin van de zorg van een kind overdragen aan een ander gezin, bestaat al sinds het begin van de mensheid, maar heeft verschillende vormen aangenomen en diende lange tijd vooral om erfenissen aan niet-bloedverwanten te kunnen doorgeven. Het construct van ‘volle adoptie’, dat inhoudt dat alle juridische en emotionele banden met de eerste familie verbroken worden, is vrij recent en werd voor het eerst toegepast in de VS in 1851: de geadopteerde wordt zo volledig gelijkgesteld met kinderen die in een gezin geboren worden (UN, 2009, p. 13). Naast deze vorm van adoptie kennen vele landen ook nog ‘gewone adoptie’ waarbij de eerste ouder-kind relatie niet volledig verbroken wordt (Van Wichelen, 2019, p. 679). Sommige landen, zoals België, hanteren beide vormen naast elkaar; anderen hanteren slechts één van beide. In ieder geval zijn de adoptiewetten in de meeste niet-Westerse landen in de nasleep van dekolonisatie opgesteld in navolging van Westerse precedentes. Een aantal landen laat, dikwijls om religieuze redenen, adoptie niet toe: dit geldt voor vele islamitische landen³¹, maar ook Joodse, Hindoeïstische of Confucianistische religieuze wetten kunnen in bepaalde gemeenschappen leiden tot het afwijzen van adoptie.

Met name het idee van volle adoptie contrasteert met gebruiken van informele pleegzorg en adoptie, die wel gekend zijn in veel samenlevingen. Deze praktijken kenmerken zich door openheid en flexibiliteit en contrasteren dus sterk met de tradities van geheimhouding, finaliteit en verbreken van alle banden die typerend zijn voor volle adoptie. Verschillen in opvattingen over wat ‘adoptie’ inhoudt kunnen zo leiden tot misverstanden en dramatische gevolgen hebben. In hun studie van moeders op de Marshall-eilanden die hun kinderen afstonden voor TA, tonen Roby & Matsamura (2002) aan tot welke drama’s dit verschil in opvattingen kan leiden. Voor de Marshallers betekent adoptie een geschenk, een overdracht van een kind van één familie naar een andere, die een band creëert tussen deze families: ‘Socially and economically marginalized Marshallese women see adoption as entering into a relationship of reciprocity’ (Roby & Matsamura, 2002, p. 27). Deze band impliceert dus langdurend contact en een blijvende connectie van het kind met de eerste moeder; bovendien wordt dergelijke ‘adoptie’ gezien als open, want het kind heeft steeds de mogelijkheid om terug te keren. Terwijl moeders kunnen instemmen met *dit* idee van adoptie, is de schok des te groter wanneer blijkt dat na hun toestemming, elke mogelijkheid tot contact met hun kind onmogelijk blijkt en ze geen idee hebben of en wanneer ze hun kind ooit terug zullen zien – een problematiek die reeds in verschillende herkomstlanden werd vastgesteld.

2.3.2 Cultuurspecifieke invullingen van ‘zorg’, ‘familie’ en andere sleutelbegrippen

In de adoptiesector en het juridisch kader dat dit reguleert, reflecteren belangrijke begrippen zoals ‘zorg’, ‘familie’, ‘wees’, ‘toestemming’ in feite zeer cultuurspecifieke opvattingen van wat dit inhoudt.

³¹ In vele Islamitische landen is adoptie (zowel binnenlands als transnationaal) niet toegelaten, omdat dit niet erkend wordt door de Islamitische wet. Wel toegelaten is de praktijk van ‘kafala’, een vorm van pleegzorg, waarbij banden tussen kind en eerste familie niet volledig verbroken worden. Het kind behoudt de naam van de eerste vader, maar kan eventueel wel erven van de familie die het opvangt (UN, 2009, p. 26).

Er zijn echter belangrijke cross-culturele verschillen in de manier waarop zorg voor kinderen wereldwijd wordt vormgegeven, en verschillen in opvattingen en gebruiken op dit vlak leiden dikwijls tot misverstanden.

Een voorbeeld is de notie van ‘gezin’ of ‘familie’. De impliciete betekenis van ‘het goede adoptiegezin’ is de Euro-Amerikaanse notie van het kerngezin, bestaande uit (maximum) twee wettelijk erkende ouders (Van Wichelen, 2019, p. 683). In lijn met populaire theorieën over het belang van hechting, wordt benadrukt dat adoptie best zo vroeg mogelijk plaatsvindt, permanent moet zijn en dat kinderen een exclusieve loyaliteit dienen te ontwikkelen naar één enkele zorgfiguur. Vanuit deze opvatting wordt het idee van gedeeld ouderschap of een gebrek aan permanentie in de ouderschapsrelatie beschouwd als bedreigingen die tot psychologische schade zouden kunnen leiden (De Graeve, 2012a). Vele niet-Westerse landen hanteren echter zorgpraktijken die *niet* gekenmerkt worden door permanentie of exclusiviteit. Ook kunnen, in het kader van uitgebreide families, meerdere zorgfiguren betrokken zijn bij de opvoeding van een kind. Zo beschrijft Högbacka in de context van Zuid-Afrika hoe kinderen die niet bij de ouders kunnen wonen, vaak voor kortere of langere tijd bij familieleden wonen, en gedurende hun jeugd ook meerdere keren verhuizen tussen families. Er zijn geen aanwijzingen dat dit een ‘normale’ ontwikkeling van deze kinderen in de weg staat, noch wordt dit gezien als een inferieure of onwenselijke vorm van zorg (Högbacka, 2016).

Ook de interpretatie van het begrip ‘wees’ kan tot misverstanden leiden. Zo was het begrip ‘wees’ in Afrika onbekend tot het werd ingevoerd door Westerse humanitaire interventies, aangezien kinderen zonder ouders gewoonlijk werden opgevangen in het uitgebreide netwerk van verwantschaps- of gemeenschapsrelaties. Ook kan het gebruikelijk zijn om kinderen waarvoor men niet kan zorgen tijdelijk op te laten vangen in residentiële zorg. Niettemin gebeurt het dat deze kinderen ‘adoptabel’ worden verklaard door overheden en geadopteerd zonder dat ouders hiervoor hun toestemming gaven (Rotabi & Gibbons, 2012, p. 114).

Cultuurverschillen kunnen ook een rol spelen in het interpreteren van de centrale notie ‘toestemming’ (‘consent’). Zo wordt ‘toestemming’ vanuit Westers perspectief gewoonlijk gezien als een individuele zaak, terwijl in niet-Westerse landen de rol van de uitgebreide familie in de praktijk groter kan zijn, en men ervan uit kan gaan dat een kind behoort aan de hele familie, niet alleen aan de moeder. In dergelijke context is een individualistische notie van ‘toestemming’ dus ongepast en gaat men voorbij aan de betrokkenheid van andere familieleden bij de zorg voor een kind (ibid. p. 113).

Besluit

Belangrijke sleutelbegrippen in TA, die bepalend zijn voor wat begrepen wordt onder ‘goede zorg’, hebben vorm gekregen in een specifieke Westerse context. Hoewel adoptie zelf ondertussen is geïntegreerd in wetgevingen van vele niet-Westerse landen, en ook de Conventie zelf door een grote variëteit aan staten is ondertekend, blijken er op het terrein grote verschillen te kunnen bestaan in de manier waarop deze sleutelconcepten begrepen worden. In de eerste plaats moeten alle betrokkenen bij adoptie voldoende geïnformeerd worden over wat (volle) adoptie juist inhoudt: dit geldt in de eerste plaats voor eerste ouders die formele toestemming moeten geven, maar ook voor andere familieleden buiten het kerngezin die mogelijk betrokken zijn bij de zorg voor een kind. Het eurocentrisme van de huidige adoptiepraktijk kan echter ook diepgaander in vraag worden gesteld: andere opvattingen over ‘zorg’ en gezin zouden immers even goed, en misschien wel beter, kunnen beantwoorden aan de noden van kinderen en eerste ouders. Dit houdt in dat adoptie als kinderbeschermingsmaatregel hervormd of herdacht moet kunnen worden, zodat ook niet-Westerse opvattingen over zorg en welzijn meer erkenning kunnen vinden.

III – RESPONS OP WANPRAKTIJEN: ZWITSERLAND EN NEDERLAND

Gezien het transnationale karakter van adoptie, kunnen de hierboven besproken discussies en wanpraktijken zich voordoen bij alle landen die bij adoptie betrokken zijn. Hoewel sommige daarvan al decennialang gekend zijn, is het pas recent dat aankomstlanden in Europa initiatieven nemen om diepgaander onderzoek in te stellen naar wanpraktijken en maatregelen nemen tot hervorming. Dit onderdeel van het rapport bespreekt twee recente voorbeelden van Europese landen – Zwitserland (3.1) en Nederland (3.2) – die onderzoekscommissies oprichtten om wanpraktijken te onderzoeken en aankondigden om op basis van de bevindingen fundamentele hervormingen door te voeren. Voor elk land wordt een korte bespreking gegeven van de aanleiding voor het onderzoek, de belangrijkste bevindingen en de (voorlopige) gevolgen.

3.1 Zwitserland

Aanleiding

In Zwitserland werd in 2019-2020 een uitvoerig onderzoek uitgevoerd naar adopties uit Sri Lanka. In navolging van de berichtgeving over wanpraktijken bij adopties uit Sri Lanka in Nederland, waren ook in Zwitserland getuigenissen en mediaberichtgeving op gang gekomen met betrekking tot fouten en contradicties in dossiers van geadopteerden uit Sri Lanka. Naar aanleiding van deze berichtgeving, diende toenmalig federaal raadslid Rebecca Ruiz in december 2019 een verzoekschrift in bij de Federale Regering³². Hierin vroeg zij om (1) een historisch onderzoek in te stellen naar de praktijken van bemiddelaars en autoriteiten bij de adopties van kinderen uit Sri Lanka, en met name naar mogelijke wanpraktijken en de rol van de autoriteiten; (2) te onderzoeken hoe geadopteerden ondersteund kunnen worden in hun zoektocht naar hun origine en (3) om het huidige wetgevende kader te onderzoeken en aanbevelingen te formuleren voor de praktijk en voor het huidige en toekomstige wetgevend kader. Het historisch onderzoek werd toevertrouwd aan onderzoekers van de Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften (ZHAW) (Bitter, Bangerter, & Ramsauer, 2020). De twee andere luiken werden, samen met een samenvatting van het historisch onderzoek, uitgewerkt in een rapport van de Bondsraad (ConseilFédéral, 2020). Het onderzoek werd opgevolgd door een stuurgroep samengesteld uit vertegenwoordigers van betrokken autoriteiten (inzake adoptie, justitie, migratie en jeugdbescherming) en van de geadopteerdenorganisatie Back to the Roots.

Bevindingen

Het ZHAW-rapport stelde vast dat alle adoptieprocedures in de onderzochte periode (1974-1998) gekenmerkt werden door onregelmatigheden en ongeoorloofde praktijken, zowel in Zwitserland als in Sri Lanka: commodificatie van kinderen, vervalste documenten, ‘baby-farms’ waar vrouwen betaald of gedwongen kinderen baarden ten behoeve van adoptie, ‘acting mothers’ die betaald werden om zich voor te doen als ‘moeders’ van te adopteren kinderen en hier toestemming voor te geven in de rechtbank... (ConseilFédéral, 2020, p. 16). De Zwitserse autoriteiten waren reeds sinds begin jaren 1980 op de hoogte van dergelijke wanpraktijken, maar hoewel een aantal maatregelen genomen werden in respons op deze meldingen – o.a. het stopzetten van de activiteiten van de belangrijkste bemiddelaar en het uitvaardigen van nieuwe richtlijnen – achten ze de bewijzen niet voldoende overtuigend om de adopties helemaal stop te zetten (ConseilFédéral, 2020, p. 18). Het ZHAW-rapport benadrukt dat het adoptiesysteem erin bestond om kinderen voor ouders te zoeken en niet omgekeerd (ConseilFédéral, 2020, p. 64).

³² Postulat 17.4181 *Faire la lumière sur les adoption illégales en Suisse dans les années 1980 d’enfants venant du Sri Lanka*, <https://www.parlament.ch/fr/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaefte?AffairId=20174181>.

Gevolgen

De Bondsraad onderschreef de bevindingen van het ZHAW-rapport, erkende de tekortkomingen van de Zwitserse autoriteiten (zowel op federaal als kantonale niveau) en drukte zijn spijt uit ten aanzien van geadopteerden en hun families (ConseilFédéral, 2020, p. 64)³³. De Raad engageerde zich om ook verder historisch onderzoek naar adopties uit andere landen dan Sri Lanka te faciliteren (ConseilFédéral, 2020, p. 24). Ook erkent men dat zoektochten essentieel zijn voor het welzijn van vele opgroeiende geadopteerden maar dat de bevoegde autoriteiten hier tot nog toe geen middelen en ondersteuning voor voorzagen; het wordt dan ook dringend geacht om dergelijke ondersteuning verder te ontwikkelen (ConseilFédéral, 2020, p. 40). Verder kondigde de Raad aan om nauwer te gaan samenwerken met herkomstlanden om zoektochten te faciliteren, en werd een werkgroep opgericht met vertegenwoordigers van autoriteiten, organisaties met expertise in zoektochten en adoptie, en geadopteerden, voor verdere opvolging van dit thema. Met name moet de werkgroep de mogelijkheid onderzoeken om een onafhankelijk centrum op te richten, dat kan instaan voor het ondersteunen van zoektochten (ConseilFédéral, 2020, p. 41). Verder werd beslist tot het oprichten van een expertengroep die zich verder zal richten op het onderzoeken van legislatieve hervormingen in het adoptiesysteem (ConseilFédéral, 2020, p. 63). De Raad erkent dat het huidige adoptiesysteem niet in staat is gebleken om 'het belang van het kind' te waarborgen en stelt zich tot doel om, via een grondige hervorming van de sector, te voorkomen dat wanpraktijken zich nog kunnen voordoen.

3.2 Nederland

Aanleiding

In Nederland werd op 18 april 2019 door de minister van Rechtsbescherming een onafhankelijke commissie aangesteld met als opdracht het uitvoeren van onderzoek naar 'mogelijke misstanden die in het verleden bij interlandelijke adopties hebben plaatsgevonden' en het nagaan wat de rol van de Nederlandse overheid daarbij was (COIA, 2021, p. 7). De directe aanleiding voor de oprichting waren informatieverzoeken van geadopteerden in 2017 en 2018, die op basis van de Wet Openbaar Bestuur meer wensten te weten over misstanden en illegaliteit in hun adopties. Hieruit bleken niet alleen indicaties van wanpraktijken (zoals vervalste of onvolledige documenten en het ontbreken van toestemming bij de eerste ouders) maar ook directe betrokkenheid van bemiddelaars en de overheid. Een aantal geadopteerden stelde de Nederlandse staat aansprakelijk voor hun onrechtmatig verlopen adoptie. In antwoord hierop werd de commissie opgericht³⁴, met als doel 'het in kaart brengen van de kennis en betrokkenheid van de Nederlandse overheid en bemiddelende partijen bij mogelijke misstanden bij interlandelijke adoptie' (COIA, 2021, p. 8). Enerzijds onderzocht de commissie mogelijke misstanden bij adopties. Hiertoe werd in eerste instantie gefocust op de periode 1967-1998, maar het rapport gaat ook in op de periode na 1998 (het jaar dat Nederland de Haagse Conventie ondertekende) omdat misstanden ook dan, en tot op heden, werden gerapporteerd (COIA, 2021, p. 10). Als startpunt vertrok de commissie bij de landen Bangladesh, Brazilië, Colombia, Indonesië en Sri Lanka maar ook hier ging het onderzoek de facto breder, aangezien al het relevante materiaal dat door betrokkenen werd aangereikt tijdens het onderzoek, ongeacht het land, door de commissie bestudeerd werd.

³³ De Zwitserse minister van Justitie Karin Keller-Sutter bood op 14 december 2020 publiekelijk de excuses van de Zwitserse regering aan, ter attentie van de getroffen geadopteerden en hun families <https://www.rts.ch/info/suisse/11823272-les-regrets-du-conseil-federal-sur-les-adoptions-illegales-au-sri-lanka.html>.

³⁴ De commissie werd geleid door bestuurder en voormalig topambtenaar Tjibbe Joustra (en werd daarom ook soms de commissie-Joustra genoemd) en bestond verder uit prof. Dr. Beatrice De Graaf en jurist/advocaat Bert-Jan Houtzagers. Een kort inzichtelijk interview met dhr. Joustra over de bevindingen van het rapport kan hier bekeken worden: <https://www.youtube.com/watch?v=IMQfrNwtAN8>

Anderzijds focuste de commissie op de rol van de Nederlandse overheid en Nederlandse bemiddelende partijen bij deze misstanden, met name of deze bekend en betrokken waren bij misstanden, of deze bekendheid of betrokkenheid structureel was en of de wijze van reageren adequaat was (COIA, 2021, pp. 7-8).

Bevindingen

In hun analyse stelden de onderzoekers vast dat de wanpraktijken en problematieken die ook in dit ethisch deelrapport op basis van het literatuuronderzoek werden geïdentificeerd, zich systematisch voordeden bij de adopties naar Nederland: het onterecht adoptabel verklaren van kinderen; de context van ongelijkheid die commodificatie en een 'adoptiemarkt' in de hand werkt; ouders die hun kinderen afstonden uit armoede, wegens stigmatisering van alleenstaand moederschap of ten gevolge van misleiding en dwang... De verklarende factoren voor deze misstanden zijn bovendien zowel in de herkomstlanden als in Nederland 'nog onverminderd van toepassing' waardoor misstanden ook in de huidige adoptiepraktijken dan ook verder gestimuleerd worden (COIA, 2021, pp. 123-124). Kritische stemmen van geadopteerden werden vaak genegeerd, terwijl eerste ouders en hun gevoelens en belangen onzichtbaar blijven (COIA, 2021, p. 124). De continuïteit van misstanden ook na het in werking treden van de Haagse Conventie, toont bovendien aan dat deze niet voldoende slagkracht heeft om het 'belang van het kind' daadwerkelijk te beschermen (COIA, 2021, p. 128).

De commissie stelde vast dat de Nederlandse overheid en bemiddelaars sinds de jaren 1960 systematisch signalen over misstanden negeerden en nalieten om in te grijpen; een aantal actoren – zowel bij de Nederlandse overheid als bij de bemiddelaars – was bovendien actief betrokken bij dergelijke misstanden en handelde tegen geldende regels in (COIA, 2021, p. 132). Hoewel misstanden gekend waren en onderwerp van discussie in de sector en bij de overheid, werden de belangen van adoptieouders steeds centraal geplaatst en leidden de getuigenissen van (volwassen) geadopteerden niet tot kritische reflectie of bezinning over het adoptiesysteem. De diep verankerde maatschappelijke beeldvorming over adoptie als 'goeddoen' droeg bij aan patronen van passiviteit en vergoelijking en het cultiveren van het idee dat zelfs een ongeoorloofde adoptie beter was dan geen adoptie (COIA, 2021, p. 3).

Het eindoordeel van de commissie was dan ook scherp:

Het algemene beeld dat uit dit onderzoek naar voren komt is dat in de gehele periode van interlandelijke adoptie, en in alle landen, zich structureel ernstige misstanden hebben voorgedaan en dat de overheid en bemiddelaars vanaf de jaren zestig daarvan op de hoogte waren. In het licht van de opdracht aan de commissie is de passiviteit van de Nederlandse overheid en de focus van de Nederlandse politiek op de belangen van adoptieouders opvallend. De overheid heeft nagelaten in te grijpen waar daar wel aanleiding toe bestond. (COIA, 2021, p. 3)

De commissie formuleerde volgende aanbevelingen:

- Erkenning door de overheid dat ze is tekortgeschoten in het tegengaan van misstanden (p. 137)
- De onmiddellijke opschorting van de uitvoering van adoptie (p. 138)
- De oprichting van een onafhankelijk landelijk Expertisecentrum op gebied van identiteitsvragen, zoektocht en nazorg waar geadopteerden terecht kunnen voor ondersteuning bij zoektochten en andere vragen (p. 138)

Gevolgen

In reactie op de publicatie van het rapport formuleerde toenmalig minister van Rechtsbescherming Dekker op 8 februari 2021 een ‘beleidsreactie’³⁵ t.a.v. de Tweede Kamer der Staten-Generaal waarin hij de bevindingen van de commissie onderschreef en stelde dat het tekortschieten van de Nederlandse overheid noopt tot het aanbieden van excuses van de overheid ten aanzien van geadopteerden wiens vertrouwen in de Nederlandse overheid werd geschonden. Daarnaast kondigde hij maatregelen aan om geadopteerden meer te ondersteunen in hun zoektocht naar informatie en hun rechtspositie te versterken. Ook stelde hij dat een ‘fundamentele herbezinning’ op de praktijk van interlandelijke adoptie noodzakelijk was, en dat in de tussentijd de uitvoering van adoptieprocedures zou worden opgeschort. Als volgende concrete stappen besloot de minister tot het laten oprichten van een onafhankelijk expertisecentrum, het afzien van beroep op verjaring bij procedures inzake interlandelijke adopties en het opschorten van alle interlandelijke adoptieprocedures³⁶ met het oog op het verkennen van mogelijke alternatieven die wel de nodige waarborgen tegen misstanden kunnen voorzien of, indien dit niet mogelijk blijft, het serieus overwegen van het volledig stopzetten van interlandelijke adoptie. Voor de opschorting werd geen termijn gegeven, maar deze is bij het afwerken van dit deelrapport nog van kracht. Een volgend kabinet zal de opdracht krijgen om de herbezinning op interlandelijke adoptie verder vorm te geven en zal moeten besluiten of adoptie in de toekomst weer mogelijk wordt.

Besluit

Dit korte overzicht van recente initiatieven in twee Europese aankomstlanden toont aan dat diepgaande discussies en onderzoeken met betrekking tot wanpraktijken geen louter lokale aangelegenheden zijn. De voorbeelden van Nederland en Zwitserland - en gelijkaardige discussies in landen zoals Denemarken, Zweden, Frankrijk – tonen gelijkaardige systematische tekortkomingen aan, in verschillende contexten en niet beperkt tot een bepaalde tijdsperiode. In lijn met het transnationale karakter van adoptie, is het te verwachten dat vele – zo niet alle – aankomstlanden betrokken zijn bij wanpraktijken en vroeg of laat geconfronteerd zullen worden met gelijkaardige discussies. De vraag of en hoe transnationale adoptie vrij van wanpraktijken vorm kan krijgen, dringt zich dan ook steeds meer op. De respons die andere landen formuleren op deze problematiek kan inspirerend zijn voor de huidige reflectie in België, en kan mogelijk ook leiden tot meer samenwerking en internationale afstemming bij het bestrijden van wanpraktijken in transnationale adoptie.

³⁵ Zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/02/08/tk-beleidsreactie-rapport-commissie-onderzoek-naar-interlandelijke-adoptie-in-het-verleden>

³⁶ Met uitzondering van kandidaat-adoptieouders die reeds over een beginseltoestemming beschikten.

BESLUIT EN AANBEVELINGEN

In dit rapport werden een aantal belangrijke ethische vragen besproken die voortkomen uit de praktijk van transnationale adoptie. Uit de literatuurstudie blijkt dat de eigenlijke praktijk van TA vaak in gespannen verhouding kan staan tot de waarde die men nochtans centraal stelt, namelijk 'het belang van het kind'. Uit het eerste deel van dit rapport blijkt dat de bestaande juridische instrumenten niet in staat blijken om wanpraktijken voldoende te voorkomen, en via praktijken van 'child laundering' zelf actief betrokken kunnen zijn bij het reproduceren van wanpraktijken. Daarnaast werd besproken hoe aandacht voor de 'raciale', etnische en culturele identiteit voor vele geadopteerden cruciaal is voor hun welzijn en gevoel van thuishoren in aankomstlanden, ook al vullen geadopteerden dit dikwijls op heel uiteenlopende manieren in. Ook principes van 'open adoptie' – waarin contact tussen geadopteerden en eerste families steeds mogelijk blijven – blijken bevorderlijk voor zowel geadopteerden als eerste families, en verdienen daarom om ook in TA ernstig onderzocht te worden. Gezien de specificiteit van TA, en het verschil in intentionaliteit met geassisteerde reproductie, blijkt het belangrijk om zowel kandidaat-adoptieouders als de medische zorgsector voldoende te informeren over de eigenheid van TA, en TA niet te beschouwen als een evident equivalent voor ART. Tenslotte werd stilgestaan bij de uitdagingen die gepaard gaan met de adoptie van kinderen met bijzondere ontwikkelingsbehoeften, waaruit blijkt dat het cruciaal is om hierbij te investeren in de nodige financiële en psychosociale omkadering van geadopteerden en adoptiegezinnen.

In het tweede deel van dit rapport werd literatuur besproken die TA kadert in de bredere context van globale ongelijkheid waarin TA opereert. Hieruit blijkt dat, ondanks de goede bedoelingen van individuele actoren, het optreden van perverse marktmechanismen en commodificatie zeer moeilijk te vermijden zijn. Armoede speelt nog al te vaak een bepalende rol, zowel in individuele beslissingen van eerste ouders om kinderen af te staan, als in het verzwakken van lokale zorgsystemen die een alternatief zouden kunnen vormen voor TA. Ook blijkt TA vorm te hebben gekregen volgens eurocentrische opvattingen van wat 'goede zorg' en sleutelbegrippen zoals 'familie', 'toestemming' en 'adoptabiliteit' inhouden, wat kan leiden tot schrijnende misverstanden en tot het verwaarlozen van mogelijke alternatieve oplossingen bij zorgnoden.

De in dit rapport genoemde spanningen, wanpraktijken en reflecties zijn niet nieuw. Het lijkt waarschijnlijk dat wanpraktijken bij TA zich zullen blijven voordoen, zolang men verkiest om TA te blijven beschouwen als een inherent goede praktijk en ontkent dat wanpraktijken voortkomen uit systematische tekortkomingen in het huidige kader. Ook lijkt het onwaarschijnlijk dat TA erin kan slagen om alle vormen van exploitatie en commodificatie uit te bannen, zolang adopties transacties impliceren tussen actoren die zich bevinden op heel verschillende posities op vlak van inkomen, sociale status, geografische mobiliteit en medezeggenschap.

Op basis van deze literatuurstudie, worden hieronder een aantal aanbevelingen geformuleerd, die kunnen helpen bij het hervormen van adoptiepraktijk en –beleid, maar ook nuttig kunnen zijn bij verdergaande kritische reflectie m.b.t. transnationale adoptie. De prioritaire aanbevelingen zijn daarbij noodzakelijk voor het op korte termijn hervormen van TA en het voorkomen van wanpraktijken; de secundaire aanbevelingen zijn nuttig bij het herdenken en fundamenteeler hervormen van TA op langere termijn.

Prioritaire (korte termijn) aanbevelingen:

OP VLAK VAN PROCEDURES, VOORKOMEN EN OPVOLGEN VAN WANPRAKTIJKEN

Voor (personeel in) de adoptiesector

- Training en opleiding personeel adoptiediensten m.b.t. herkennen en aanpakken van mogelijk frauduleuze praktijken

- Uitwerken van concrete ethische richtlijnen
- Uitwerken van systeem voor regelen van aansprakelijkheid en tuchtprocedures bij medeverantwoordelijkheid voor wanpraktijken

Haagse Conventie en internationale samenwerking

- Voortouw nemen voor hervorming van Conventie
 - om wanpraktijken efficiënter te voorkomen en sanctioneringsmechanismen in te bouwen voor staten en CA's die regels niet volgen
 - Collectieve beslissingen nemen wanneer wanpraktijken vastgesteld worden (nu nemen landen individueel de beslissing om samenwerking stop te zetten; meldings- en controlemechanisme mogelijk maken waarna alle samenwerking meteen stopgezet wordt bij vaststelling van wanpraktijken)

Voor slachtoffers van wanpraktijken

- Onafhankelijke instelling waar klachten ingediend en opgevolgd kunnen worden
- Verjaringstermijnen bekijken: moeten voldoende lang zijn om vervolging toe te laten, bvb. wanneer geadopteerden pas op latere leeftijd fouten ontdekken in hun dossier
- Beschikbaarheid van fonds voor ondersteuning (financieel, organisatorisch, psychologisch...) voor slachtoffers
- Publieke erkenning van wanpraktijken, aanbieden van excuses aan slachtoffers en diepgaander onderzoek naar fouten en aansprakelijkheid in individuele dossiers

Samenwerking met herkomstlanden

- Wegens risico op frauduleuze adopties is het af te raden om te adopteren uit landen die kwetsbaar zijn voor frauduleuze praktijken bij adoptie.
 - Werken met indicatoren om vast te stellen welke kwetsbaarheden aanwezig zijn (gekende indicatoren zijn o.a. armoede; discriminatie van minderheidsgroepen en alleenstaande moeders; onderontwikkeling van lokale opvangmogelijkheden en zorgsystemen; wetgeving die 'achterlating' faciliteert; onbekendheid met het concept 'volle adoptie' bij gemeenschappen waaruit geadopteerd wordt; adopties na humanitaire rampen)
 - In dergelijke omstandigheden is het aanbevolen om te investeren in lokale armoedebestrijding en in de ontwikkeling van zorg- en opvangpraktijken.
 - Aanbeveling om adoptie te organiseren in die landen waar lokale zorg- en opvangpraktijken net wel voldoende ontwikkeld zijn, waarbij transnationale adoptie mogelijk blijft na toepassing van het subsidiariteitsprincipe.
- Geen kanaalonderzoeken uitvoeren bij landen die Conventie niet ratificeerden en geen bilaterale akkoorden naast de Conventie afsluiten louter met het oog om transnationale adoptie te faciliteren
 - Passieve houding aannemen: niet actief op zoek gaan naar nieuwe kanalen maar werken op basis van vraag vanuit zendende landen
 - Geen zelfstandige adopties toelaten

Voor adoptieouders

- Transnationale adoptie niet afficheren als equivalent voor gezinsvorming, maar met prioritaire doelstelling opvang van een kind in nood
 - Ook personeel in medische sector (ART) moet geïnformeerd worden over specificiteit en prioritaire doelstelling van TA, zodat zij ouders correct kunnen informeren
- Adoptieouders op correcte en realistische wijze informeren over kans op plaatsing: in plaats van wachtlijsten, hervorming naar 'pool' van potentiële adoptiegezinnen waarbij kind wordt toegewezen op basis van 'matching' (naar analogie met pleegzorg)
- Bij adoptie van kinderen met bijzondere ontwikkelingsbehoeften
 - Voorzien van alle nodige ondersteuning voor adoptieouders en kinderen (financieel, organisatorisch, psychologisch)
 - Beschikbaarheid van ambulante en residentiële zorg indien nodig

Herzien van financieringsmodel

- Volledige transparantie van kosten verbonden aan TA
- Verbod op 'bijdragen' aan weeshuizen of andere bijdragen die 'ruilsystemen' kunnen stimuleren
- De kosten voor adoptie moeten, net zoals andere vormen van kindbescherming, door de overheid gedragen worden en niet door ouders die de opvang voorzien.

OP VLAK VAN IDENTITEIT EN WELBEVINDEN VAN GEADOPTERDEN

Erkenning voor behoefte aan identiteitsvorming en kennis van afkomst

- Geadopteerden moeten alle informatie en ondersteuning krijgen om hun identiteit vorm te geven op een manier die aan hun behoefte beantwoordt
 - Inzagerecht zonder restricties en administratieve drempels; bijstand en psychologische ondersteuning moeten steeds beschikbaar zijn
 - Beschikbaarheid van financiële en praktische ondersteuning bij het ondernemen van 'rootsreizen' en zoeken naar informatie
 - Vormingen voor adoptie-ouders moeten voorzien in onderdeel over vorming van identiteit bij geadopteerden, met bijzondere aandacht voor impact van racisme bij geadopteerden
- Principes van open adoptie moeten ook in transnationale adoptie toegepast kunnen worden, volgens model bij huidige binnenlandse adoptiepraktijken:
 - Eerste ouders en geadopteerden moeten steeds mogelijkheid krijgen om contact te onderhouden indien beide partijen dat wensen
 - Centrale autoriteiten en adoptiediensten moeten erover waken dat eerste ouders voldoende geïnformeerd worden en waakzaam zijn m.b.t wanpraktijken op dit vlak.
 - Beschikbaarheid van een onafhankelijk en toegankelijk aanspreekpunt voor eerste ouders die informatie zoeken over hun kinderen

Secundaire (lange termijn) aanbevelingen

- Vanuit doelstelling 'belang van het kind' financiële middelen voor kindbescherming in arme landen heroriënteren naar waar ze het effectiefst zijn

- afbouwen van transnationale adoptie ten voordele van internationale samenwerking en verhoogde investeringen in armoedebestrijding, omkadering van gezinnen en lokale opvanginitiatieven
- onderbrengen van transnationale adoptie onder internationale samenwerking, als laatst mogelijke optie (cf. subsidiariteitsprincipe)
- geen directe koppeling tussen ontwikkelingshulp of ondersteuning van specifieke initiatieven en transnationale adoptie, om dynamieken van 'ruilhandel' te voorkomen
- Adoptie moet vorm krijgen en hervormd worden met volledige inspraak van alle betrokken landen en gemeenschappen.

REFERENTIES

- Ahluwalia, P. (2007). Negotiating Identity: Post-colonial Ethics and Transnational Adoption. *Journal of Global Ethics*, 3(1), 55-67. doi:10.1080/17449620701219881
- Anderson, E. S. (1991). Is women's labor a commodity? *Philosophy & Public Affairs*, 19(1), 71-92.
- Appell, A. R. (2001). Lesbian and gay adoption. *Adoption Quarterly*, 4(3), 75-86.
- Barn, R., & Kirton, D. (2012). Transracial adoption in Britain. Politics, ideology and reality. *Adoption & Fostering*, 36(3&4), 25-37.
- Bartholet, E. (2010). International adoption. The Human Rights position. *Global Policy*, 1(1).
- Bhabha, J. (2004). Moving babies: Globalization, markets and transnational adoption. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 28(2), 181-198.
- Bitter, S., Bangerter, A., & Ramsauer, N. (2020). *Adoptionen von Kindern aus Sri Lanka in der Schweiz 1973-1997*. Retrieved from
- Bonilla-Silva, E. (2018). *Racism without racists. Color-blind racism and the persistence of racial inequality in America* (5th edition ed.). London: Rowman & Littlefield.
- Bos, P. (2008). *Once a mother. Relinquishment and adoption from the perspective of unmarried mothers in South India*. Radboud Universiteit, Nijmegen.
- Brakman, S.-V. (2019). The principle of subsidiarity in the Hague Convention on Intercountry Adoption: A philosophical analysis. *Ethics & International Affairs*, 33(2), 207-230.
- Brakman, S.-V., & Scholz, S. J. (2006). Adoption, ART, and a re-conception of the maternal body: Toward embodied maternity. *Hypatia*, 21(1), 54-73.
- Buterbaugh, K. (2013). Whitewashing adoption: A critique of 'Respectful Adoption Language'. SSRN. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2195774>
- Cantwell, N. (2014). *The best interests of the child in intercountry adoption*. Retrieved from Florence:
- Cantwell, N. (2017). *The sale of children and illegal adoption*. Retrieved from Den Haag:
- Cheney, K. E., & Rotabi, K. S. (2015). Addicted to Orphans: How the Global Orphan Industrial Complex Jeopardizes Local Child Protection Systems. In C. Harker, K. Hörschelmann, & T. Skelton (Eds.), *Conflict, Violence and Peace* (pp. 1-19). Singapore: Springer Singapore.
- COIA. (2021). *Rapport Commissie Onderzoek Interlandelijke Adoptie*. Retrieved from <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/02/08/tk-bijlage-coia-rapport>
- ConseilFédéral. (2020). *Adoption illégales d'enfants du Sri Lanka: étude historique, recherche des origine, perspectives. Rapport du Conseil fédéral donnant suite au postulat 17.4181 Ruiz Rebecca du 14.12.2017*. Retrieved from
- De Graeve, K. (2012a). 'Making Families'. *Parenting and Belonging in Transnational Adoption in Flanders*. (Thesis submitted for the degree of Doctor in Comparative Sciences of Culture). University of Gent (Faculty of Arts and Philosophy), Gent.
- De Graeve, K. (2012b). Omgaan met verschil: Vlaamse adoptieouders met kinderen uit Ethiopië. In I. Pisters, A. Van Dienderen, C. Longman, & R. Pinxten (Eds.), *Guess who's coming to dinner: Liber amicorum voor Rik Pinxten* (pp. 69-76). Gent: Academia Press.
- De Graeve, K. (2013). Festive gatherings and culture work in Flemish-Ethiopian adoptive families. *European Journal of Cultural Studies*, 16(5), 548-564.
- De Graeve, K. (2014). Transnationale adoptie en diversiteit. Over wortels en rugzakken. *Alert*, 40(2), 64-69.
- Deigh, J. (2010). *An Introduction to Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dixon-Woods, M., Cavers, D., Agarwal, S., Annandale, E., Arthur, A., Harvey, J., . . . Sutton, A. J. (2006). Conducting a critical interpretive synthesis of the literature on access to healthcare by vulnerable groups. *BMC Medical Research Methodology*, 6(35). doi:<https://doi.org/10.1186/1471-2288-6-35>
- Dugmore, P., & Cocker, C. (2008). Legal, social and attitudinal changes: An exploration of lesbian and gay issues in a training programme for social workers in fostering and adoption. *Social Work Education: The International Journal*, 27(2), 159-168.

- EPRS. (2016). *Adoption of children in the European Union*. Retrieved from Brussels:
- Freundlich, M. (2000a). *Adoption and ethics, volume 2. The market forces in adoption* (Vol. 2). Washington D.C.: Child Welfare League of America.
- Freundlich, M. (2000b). *Adoption and Ethics. The role of race, culture and national origin in adoption* (Vol. 1). Washington: Child Welfare League of America.
- Friedrich, D. (2013). A duty to adopt? *Journal of Applied Philosophy*, 30(1), 25-39.
- Good, G. A. (2015). Adoption of children with disabilities: An exploration of the issues for adoptive families. *Early Child Development and Care*, 1-21.
- HCCH. (2014). *Note on the financial aspects of intercountry adoption*. Retrieved from The Hague:
- Heynssens, S. (2017). *De kinderen van Save*. Antwerp: Polis.
- Högbacka, R. (2014). *Intercountry Adoption, Countries of Origin and Biological Families* (Working Paper n° 598). Retrieved from The Hague:
- Högbacka, R. (2016). *The de-kinning of first mothers. Global families, inequalities and transnational adoption*. Londen: Palgrave MacMillan.
- Hübinette, T., & Tigervall, C. (2009). To be Non-white in a Colour-Blind Society: Conversations with Adoptees and Adoptive Parents in Sweden on Everyday Racism. *Journal of Intercultural Studies*, 30(4), 335-353. doi:10.1080/07256860903213620
- Hubing, B. M. (2001). International child adoptions: Who should decide what's in the best interests of the family? *Notre Dame J.L. Ethics & Pub. Pol'y*, 655, 655-692.
- ISS. (2015). *Manifesto for ethical intercountry adoption*. Retrieved from Geneva:
- Johnson, K. A. (2016). *China's hidden children. Abandonment, adoption, and the human costs of the one-child policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jones, S. (2010). The ethics of intercountry adoption: Why it matters to healthcare providers and bioethicists. *Bioethics*, 24(7), 358-365.
- Juffer, F., & Ijzendoorn, M. H. v. (2005). Behavior Problems and Mental Health Referrals of International Adoptees: A Meta-analysis. *JAMA*, 293(20), 2501-2515. doi:10.1001/jama.293.20.2501
- Juffer, F., & van Ijzendoorn, M. H. (2007). Adoptees do not lack self-esteem: A meta-analysis of studies on self-esteem of transracial, international, and domestic adoptees. *Psychological Bulletin*, 133(6), 1067-1083.
- Keating, J. (2009). *A child for keeps: The history of adoption in England, 1918-45*. London: Palgrave MacMillan.
- Kim, H. (2014). The biopolitics of transnational adoption in South Korea: Preemption and the governance of single birthmothers. *Body & Society*, 21(1), 58_89.
- Koh, B. D., & Reamer, F. C. (2020). Why moral theories matter: A review of ethics and adoption literature. *Adoption Quarterly*.
- Lammerant, I., & Hofstetter, M. (2007). *Adoption: At what cost? For an ethical responsibility of receiving countries in intercountry adoption*. Retrieved from Lausanne:
- Loibl, E. (2019). *The transnational illegal adoption market: A criminological study of the German and Dutch intercountry adoption systems*. Den Haag: Eleven International Publishing.
- Mak, G., Monteiro, M., & Wesseling, E. (2020). Child separation. (Post)colonial policies and practices in the Netherlands and Belgium. *BMGN Low Countries Historical Review*, 135(3-4), 4-28.
- McDougall, R. (2015). Reviewing literature in bioethics research: Increasing rigour in non-systematic reviews. *Bioethics*, 29(7), 523-528.
- Nap, H., d'Hooghe, T., & Kremer, J. (Eds.). (2013). *Handboek voortplantingsgeneeskunde*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Oreskovic, J., & Maskew, T. (2008). Red Thread or Slender Reed: Deconstructing prof. Bartholet's mythology of international adoption. *Buffalo Human Rights Law Review*, 14(1), 71-128.
- Palacios, J., Adroher, S., Brodzinsky, D. M., Grotevant, H. D., Johnson, D. E., Juffer, F., . . . Tarren-Sweeney, M. (2019). Adoption in the service of child protection: An international interdisciplinary perspective. *Psychology, Public Policy and Law*, 25(2), 57-72.

- Patton-Imani, S. (2002). Redefining the ethics of adoption, race, gender, and class. *Law & Society Review*, 36(4), 813-862.
- Post, R. (2008). De perverse effecten van het Haags Adoptieverdrag. *Justitiële Verkenningen*, 34(7), 25-37.
- Post, S. G., & Mahowald, M. B. (1996). Reflections on Adoption Ethics. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 5(3), 430-439. doi:10.1017/S0963180100007258
- Rattansi, A. (2007). *Racism. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Reamer, F. C., & Siegel, D. H. (2007). Ethical Issues in Open Adoption: Implications for Practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 88(1), 11-18. doi:10.1606/1044-3894.3587
- Reilly, T., & Platz, L. (2004). Post-adoption service needs of families with special needs children. *Journal of Social Service Research*, 30(4), 51-67.
- Rios-Kohn, R. (1998). Intercountry adoption. *Adoption Quarterly*, 1(4), 3-32.
- Roby, J. L., & Matsamura, S. (2002). 'If I give you my child, aren't we family?'. (*Adoption Quarterly*), 7-31.
- Rotabi, K. S., & Gibbons, J. L. (2012). Does the Hague Convention on Intercountry Adoption adequately protect orphaned and vulnerable children and their families? *Journal of Child and Family Studies*, 21, 106-119.
- Rulli, T. (2016). The ethics of procreation and adoption. *Philosophy Compass*, 11(6), 305-315.
- Scherman, R., Misca, G., Rotabi, K. S., & Selman, P. (2016). Global commercial surrogacy and international adoption: parallels and differences. *Adoption & Fostering*, 40(1), 20-35.
- Schweiger, W. K., & O'Brien, M. (2005). Special needs adoption: An ecological systems approach. *Family Relations*, 54, 512-522.
- Selman, P. (2002). Intercountry adoption in the new millenium: the "quiet migration" revisited. *Population Research and Policy Review*, 21, 205-225.
- Selman, P. (2010). Intercountry adoption in Europe 1998-2008. Patterns, trends and issues. *Adoption & Fostering*, 34(1), 4-19.
- Selman, P. (2012). The global decline of intercountry adoption: What lies ahead? *Social Policy & Society*, 11, 381-397.
- Selman, P. (2015). Intercountry adoption of children from Asia in the twenty-first century. *Children's Geographies*, 13(3), 312-327.
- Smolin, D. M. (2005). The two faces of intercountry adoption: The significance of the Indan adoption scandals. *Seton Hall Law Review*, 35(2), 403-494.
- Smolin, D. M. (2006). Child laundering: How the intercountry adoption system legitimizes and incentivizes the practices of buying, trafficking, kidnapping and stealing children. *Wayne Law Review*, 52(1), 113-200.
- Smolin, D. M. (2010). Child laundering and the Hague Convention on Intercountry Adoption: The future and past of intercountry adoption. *University of Louisville Law Review*, 48(3), 441-498.
- Tigervall, C., & Hübinette, T. (2010). Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity. *International Social Work*, 53(4), 489-509. doi:10.1177/0020872809359272
- UN. (2009). *Child adoption: Trends and policies*. Retrieved from New York:
- Van Wichelen, S. (2019). Moving children through private international law: Institutions and the enactment of ethics. *Law & Society Review*, 53(3), 671-705.
- Vliegen, N., Tang, E., Hesemans, S., & Desmet, A. (2016). Internationale adoptie van een kind met specifieke ondersteuningsbehoeften: naar een onderbouwde en gedeelde definitie van 'special needs'-adoptie. *TKP*, 46(1), 41-52.
- Volkman, T. A. (2003). Embodying Chinese culture: Transnational adoption in North America. *Social Text*, 74(1), 29-55.
- Wainwright, J., & Ridley, J. (2012). Matching, ethnicity and identity. Reflections on the practice and realities of ethnic matching in adoption. *Adoption & Fostering*, 36(3&4), 50-61.

Wekker, G., Asberg, C., van der Tuin, I., & Frederiks, N. (2007). "*Je hebt een kleur, maar je bent Nederlands*". *Identiteitsformaties van geadopteerden van kleur*. Retrieved from Utrecht:

Yngvesson, B., & Mahoney, M. A. (2000). 'As one should, ought and wants to be'. Belonging and authenticity in identity narratives. *Theory, Culture & Society*, 17(6), 77-110.